

A XVI. század Magyarországon nem sorolható a legnyugalmasabb korszakok közé. Ez a század szinte állandóan a török elleni hadakozással, védekezéssel telik el, a nemzet folyton fegyverben áll és így ez a század általában a tudományokkal való foglalkozásra, olvasásra, könyvek gyűjtésére, könyvtárak alapítására a legalkalmasabb nem volt.

Dacára ennek, a század emberei mégis csak olvasnak, könyvek iránt érdeklődnek, ami a humanizmusnak, de talán még inkább a reformációnak, hitújításnak köszönhető, hiszen ez a mozgalom ekkor Európaszerte és nálunk is az általános érdeklődés homlokterében állott. A század emberei tehát a folytonfolyvást dúló hitviták hatása alatt divatossa lett teológiai tudományok felé fordulnak és nemcsak egyházi, de világi férfiak is hittudományi könyveket, vitairatokat olvasnak, elsősorban ilyen könyveket gyűjtenek, sőt a világi elem a hitvitákban aktíve is részt vesz, mint ahogy pl. *Grádeczi Horváth Stancsics Gergely* a teológus *Lám (Ambrosius) Sebestyén*nel folytat szabályszerű hitvitát.

A teológia iránti érdeklődést nagyban fokozta az a körülmény is, hogy a katolikummal szemben — mely a világi elemet az egyházkormányzatból teljesen kizárja — a protestantizmus a világi elemnek az egyház kormányzatában nemcsak részt enged, de azt ebbe az egész vonalon tudatosan bele is vonja, s elvárja tőle, hogy az egyházkormányzat különböző kérdéseivel foglalkozzon és így szinte belekényszeríti, hogy az egyházkormányzat csínja-bínjával részletesen és alaposan megismerkedjen.

Így tehát a kard klasszikus korszakában, noha elsősorban az egyházi férfiak azok, akik főleg a hitújítással kapcsolatban a teológiai tudományokkal hivatalból kénytelenek foglalkozni és akik ráérnek könyvek gyűjtésére, módjuk van könyvtárak alapítására, mégis találunk ekkor elég világi embert is, aki hit-, sőt egyéb tudományokkal is foglalkozik s ezzel kapcsolatban könyvgyűjtésre, könyvtár alapítására szánja el magát. Ezen világiak közt a XVI. században talán az első helyet a törökverő *Batthyány Boldizsár* foglalja el, aki inter arma is tudott időt szakítani, hogy kultúr, sőt tudományos hajlamait kielégítse, hogy könyveket gyűjtsön és könyvtárat alapítson.

^{1/a} Iványi e tanulmánya korrektúrában maradt. Lelőhelye ma: OSzK Fol. Hung. 2903.

A XVI. század magyar főurai közt talán a humanista, franciás műveltségű *Batthyány Boldizsár* volt a legtudósabb és a legtöbb oldalú ismeretekkel bíró, széles látókörű férfiú, akinek könyvszeretetéről beszédes bizonyítékot szolgáltat nekünk magánkönyvtárának a németújvári franciskánus zárdában őrzött maradványa.^{1b}

Nálunk Magyarországon a XVI. században a kisméretű magánkönyvtártartás már régen nem ismeretlen fogalom, azonban nagyszabású magánkönyvtárakat ekkor elsősorban egyházi férfiak kezén találunk. Így pl. szép és elég tekintélyes könyvtára volt ekkor *Telegdi Miklós* pécsi püspöknek,¹ *Heresinczy Péter* győri püspöknek 1590-ben a szombathelyi várban 59 tételből álló kézikönyvtár féléje volt, mely azonban hetesi *Petthe Márton* győri püspök halálakor (1598) már csak 25 művet tartalmazott.²

936 tételből álló hatalmas könyvtára volt *Mossóczy Zakariás* nyitrai püspöknek, a magyar *Corpus Juris* első szerkesztőjének és kiadójának, mely az udvari történetíró és hivatásos tudós Brutus János Mihály könyvtárát is messze túlszárnyalta, mert annak könyvtára csak 763 tételből állott.³

A XVI. században már városi polgároknak, sőt egyszerű templomi harangozónak is volt könyvtára.⁴ *Benkner Joachim* brassai polgárnak pl. 44 tételből álló könyvtára volt, melyben kéziratokat is találunk. Ezenkívül kisebb-nagyobb könyvtárak vagy gyűjteményük volt *Christer Pál*, *Hirscher Pál*, *Kraus István*, *Schirmer Péter* brassai polgároknak. *Budai Jakab* deák, magyar udvari kamarai irnoknak 19 tételből álló könyvtára volt.⁵ Így azután nincs mit csodálkozni, ha a XVI. században akadt egy magyar úr, aki nevelésénél fogva, de meg humanisztikus alchimizáló hajlamainak is engedve a tudományoknak nemcsak barátja és elméletileg pártfogója, hanem ezzel kapcsolatban egy nagyhírű és nagyszerű magánkönyvtárnak megalapítója lőn.

1. *Batthyány Boldizsár* szülei

Batthyány Boldizsár atyja *Kristóf*, anyja pedig báró *Swetkovics Erzsébet* volt. *Boldizsár* születésének pontos évét nem ismerjük, körülbelül 1535 körül születhetett. Hajlamainak kialakulására és fejlődésére föltétlenül

^{1b} Lásd: *Fejérfataky László*: A németújvári szent Ferencrendi zárdá könyvtára. Magyar Könyvszemle, 1883. évfolyam 100—137. l.

¹ Magyar Könyvszemle, 1880. évf. 37. l.

² *Iványi Béla*: Könyvek, könyvnyomdák Magyarországon. Budapest, 1937. 101—103. és 129. l.

³ *Iványi Béla*: *Mossóczy Zakariás és a magyar Corpus Juris* keletkezése. Budapest, 1926. 103—134. l.

⁴ Magyar Könyvszemle, 1888. évf. 328. l.

⁵ *Iványi*: Könyvek, könyvtárak, stb. 46—47, 75—76, 87, 96—98. l.

hatást gyakorolhatott atyja, *Kristóf*, aki hipochonder ember lévén, ott-hon ülő és olvasni szerető, a protestantizmus felé hajló egyéniség volt. *Kristófról* kortársa, *Zrínyi Miklós*, a szigetvári hős és később Boldizsár apósa is megállapította, hogy „multa volumina doctorum novorum perlustravit”,⁶ kinek, ha nem is volt könyvtára, de mindenesetre voltak könyvei, még pedig neveléséhez⁷ és a kor divatjához képest valószínűleg főleg teológiai tartalmúak és hipochondriájával kapcsolatban orvosiak is.

Kristófról többek között tudjuk, hogy 1539-ben bizonyos *Stainkyrcher Bernátnak* valami teológiai tartalmú könyvecskét ajándékozott.⁸ Úgy látszik *Kristóf* könyvszeretete általánosan ismeretes volt, mert 1542-ben nagybátyja, *Batthyány Ferenc* volt horvát bán *Bertalan* nevű íródeákja elhalván, ez végrendeletében a *Justus János* írta „*Thesaurum Enchiridion Decalogi Decemve Praeceptorum*” című rendkívül díszesen kiállított, arany betűkkel írt és gyöngyökkel ékesített könyvét *Kristófnak* hagyományozta.⁹

Kristóf egykori nevelője és tanítója, *Pomagaics Mihály* —, aki később *Boldizsárt* is tanította — egy 1550-ben kelt levelében *Kristóftól Aranyaszájú Szent János* két könyvének elküldését, s ezenfölül két kölcsön adott egyéb könyv visszaszármaztatását kéri.¹⁰ Úgy látszik, hogy az *Aranyaszájú Szent Jánostól* való könyvek *Kristóf* tetszését megnyerték, mert 1551 elején titkárát, *György deákot* megbízta, hogy ezen műveket részére vásárolja meg. *György deák* válaszlevelében jelzi, hogy *Chrisostomus* ezen nagy és legjobb könyveit 16 forinton alul aligha tudja megvásárolni.¹¹

⁶ *Zrínyi Miklós* 1555. május 15-én kelt levele a körmendi levéltár missilisei közt.

⁷ Nevelője és tanítója a horvát származású *Pomagaics Mihály* protestáns velleitása teológus és pedagógus volt, kiről nagynénje *Batthyány Ferencné Kristófnak* a következőket írja: „Mihal mestert hallom hog ide akarna jwny, enis izentem wala neky azert miert hog kar volna olyan tudos embernek el wezni, teneked kedigh mestered volt.” *Batthyány Ferencné* levele *Batthyány Kristófhoz*. 1538. július 7. Németújvár, a körmendi levéltár missilisei közt.

⁸ „Libelluum quidem gratissimo susceperam animo et spero aliquid fructus animae meae juveno Deo profecturam.” *Stainkyrcher Bernát* levele *B. Kristófhoz*.

⁹ 1542. szeptember 20. Németújvár. *Pomagaics Mihály* levele *B. Kristófhoz*. Tudatja, hogy *Bertalan deák*, scriba domini nostri meghalt, „qui dum vivebat suique recessus diem appetere certo sciret, ex suo sincero in vestram m. (agnificam) do. (minationem) affectu is suo testamento legavit: certe preciosissimum Thesaurum Enchiridion decalogi decemve preceptorum: opera Justi Jone affabre studiosissimeque cum aliis opusculis editum. Dignus liber, qui totis aureis literis ac gemmis radiaret. Librum itaque hunc quocunque tempore vestra m. (agnifica) do. (minatio) volet, sedule incenotanterque mittam.” Ugyanott.

¹⁰ 1550. június 25. Németújvár. *Pomagaics Mihály* levele *B. Kristófhoz*. „Et quia existimo vestram M. (agnificam) d. (ominationem) sociatam esse lectione Johannis Chrisostomi, rogo multumque oro vestram M. d. michi utrumque librum Johannis Chrisostomi mittere dignetur, nam quia pre seclucte fere habcam alterum pedem in sepulchro, alterum extra sepulchrum, statui, certoque adiutorio Dei fixi id, quod mihi superest temporis in lectione sacrarum literarum, ceu in suavissimo animi pabulo consumere: extremumque vitae tempus claudere, proinde, sicuti ego non gravatim vestre M. d. accommodavi commodatove dedi hos duos libros, sic vestra M. d. sine omni animi molestia dignetur remittere michi cum summo animi candore atque benevolentia, remitat aurem per talem Baiulum portitoremve, ut non incommodet aut contaminet memoratos libros.” A körmendi levéltár missilisei közt.

¹¹ 1551. január 21. Csáktornya. *György Deák* secretarius levele *B. Kristófhoz*. „Libri Crisos-

Kristófnak nyilván ekkor ennyi pénze könyvekre nem volt és *Chrisostomus* neki tetsző könyveit megvenni nem tudta, mégis ennek a Genesisről írott munkájához úgy jutott hozzá, hogy *Pomagaics* neki hagyományozta. Ezt a könyvet *Batthyány Boldizsár* későbbi tanítója, *Fadinus Bálint*, *Kristóf*-tól 1554-ben elkérte, viszonyt ugyanekkor *Apuleius: De aureo asino* című művét visszaküldte.^{11a}

Mint már említettük, *Kristóf* képzelt beteg lévén, orvosi könyveket is olvasott. Ugyanis *Kristóf, János deák* varasdi bírótól, aki később dicator lett, orvosi könyveket kért és kapott kölcsön, olyanokat, amelyekből az ibolyák hathatós erejét lehet megismerni. *Kristóf* ezeket a műveket nyilván sokáig tanulmányozta, mert a deák végre is kénytelen volt ezeket azon a címen, hogy neki is szüksége van rájuk, visszakérni.¹²

György deák, a titkár, 1550-ben ismét könyvek vásárlása tárgyában ír *Kristófnak*, de hogy miféle könyvek voltak ezek, a levélből ki nem derül, csak annyi, hogy bizonyos uraktól és barátaitól húsz forintot kellett kölcsönkérnie, hogy ezen könyveket megvehesse.¹³

Kristóf azonban nemcsak nyomtatott könyveket, hanem — ha lehetett — kódexeket is igyekezett szerezni. 1555-ben történt, hogy *Hosszútóti György, Kristófnak* egy bekötött könyvet és egy órát küld vissza, és egyben jelzi, hogy valaki vagy valakik *Nicephorusnak* egy kötött kódexét potom négy forintért árulják, s tudatja, hogy ennek megvétele tárgyában elhatározásának közlését kéri, és várja.¹⁴ Néhány nap múlva *Hosszútóti* újabb levelében jelzi, hogy a bekötött könyvet visszaküldi, viszont a kódexet „usque ad aliam eiusdem informationem” megvásárolni nem meri, mivel úgy látja, hogy drágán árulják!¹⁵

tomi, de quibus do. (minatio) vestra mag. (nífica) percuncratur quanti emi possint certe ignoro, quantum tamen coniectura capere possum, non credo infra sedecim hung. fl. posse coemi, quandoquidem ut eadem scit libri magni sunt et optimi.” Ugyanott.

^{11a} 1554. július 18. Németujvár. *Fadinus Bálint* levele *Batthyány Kristófhoz*. „Ceterum si molestum d. v. m. non esset, supplicarem ut Crisostomi opera super Genesim per magistrum Michaelem legata daret mihi, est et alter liber Apuleius de Aureo Asino quem eidem remisí.” Ugyanott.

¹² Év nélkül. (1553 február 4. előtt.) *János deák* varasdi bíró levele *B. Kristófhoz*. „Libros medicinarum a me petitos Magnificentie vestre transmi et alia queque habeo a Mag. (nificentia) vestra unquam detinebo dummodo eadem mandet. . .” — „In istis libris mag. (nificentia) vestra virtutem violarum conspiciere etiam experire poterit dum oportunitas fuerit.” Ugyanott. 1553 február 4. Varasd. *Varasdi János* deák levele *B. Kristófhoz*. „Libros meos medicinarum rogo mihi remittere dignetur, quia eis michi valde opus est.” Ugyanott.

¹³ 1550 december 11. Csáktornya. „Equidem ex animo doleo, quod literae ipse Viennae me non attigerunt, pro toto enim posse meo votis dominationis vestrae mag. (nífica) in emendis libris obsecundassem, quamvis autem propter longam moram omnibus sumptibus exhaustus fueram, nichilominus tamen apud dominos et amicos meos invenissem flor. viginti, quibus illos libros eidem coemissem et reportassem.” Ugyanott.

¹⁴ 1555. március 9. Bécs. *Hosszútóti György* levele *B. Kristófhoz*. „Libellum compactum cum horologio remittam. *Nicephori codicem* ligatum non minoris, quam quattuor florenis Rhenensibus vendere volunt: Ideo hec eidem significare volui et sciret me in eius negotiis negligentem non esse, de empioneque libri eiusdem sententiam expecto.” Ugyanott.

¹⁵ 1555. március 13. Bécs. *Hosszútóti György* levele *B. Kristófhoz*. „Libellum compactum vestre magnifice Do. (minationi) cum presentibus remisí. *Nicephori librum* usque ad aliam eiusdem informationem emere non sum ausus, cum mihi magno vendi videatur.” Ugyanott.

Az olvasott és művelt *Kristóf* humanistákkal is összeköttetésben állott, főleg, úgylátszik, humanista orvosokkal. Így pl. 1559-ben *Cortonaeus Péter* humanista orvos *Kristófnak* megtekintés és elolvasás végett egy görög nyelven írt elégiát és ehhez latinul írt ajánlólevelet küld, aki 1561-ben viszont *Kristófnak* jelzi, hogy a pettaui gyógyszerész néhány nap mulva Velencéből egy *Herbáriumot* fog hozni, melyet azután — nyilván megtekintésre és elolvasásra — el fog *Kristófnak* küldeni.¹⁶

Kristóf tehát főleg teológiai és orvosi művek iránt érdeklődött és ezeket onnan szerezte meg, akár kölcsön, akár vétel útján, ahonnan lehetett. Bécsen és Velencén keresztül *Kristóf* a Németujvárhoz közel fekvő Grácból is hozatott könyveket, mert 1562-ben *András* pettaui papot könyvekért Grácba küldi, akinek itt a Katalin napi vásáron (november 25.) kellett volna könyveket vásárolni. Ámde a könyvkereskedőket az akkor Grácban dühöngő pestis miatt a vásárra be nem engedték és ha be is engedték volna, a könyveket az inficiált levegő miatt — írja *András pap* — úgy sem küldte volna el.¹⁷

Kristóf egyik könyvszerzője volt többek közt *Pyschych Márton* pettaui plébános, aki 1565-ben *Bulingernek* az Apocalipsisről írt kódexét küldte meg betekintésre azzal, hogyha szükséges, tartsa magánál ameddig tetszik, ha pedig nem, akkor küldje neki vissza.¹⁸

1567 elején *Kristóf* nagybátyja, *Batthyány Ferenc* meghalt. Úgylátszik *Kristóf* tudta, hogy nagybátyjának *Szent Bernát* művei megvoltak s ezeket *Ferenc* özvegyétől el is kérte. Az özvegy 1567. március 28-án azt válaszolja, hogy ő szívesen oda adná a kért könyveket, ámde boldogult férje ezeket vagy három év előtt a nyitrai püspöknek *Bornemissza Pálnak* ajándékozta.¹⁹

Draskovics György zágrábi püspök egy 1568-ban kelt leveléből tudjuk, hogy *Kristóf*, *Tertullian* munkáit is olvasgatta és ezek nagyon

¹⁶ 1559. április 9. Pettau. *Cortonaeus Péter* humanista orvos doctor levele *B. Kristófhoz*. „Mitto etiam illi una cum litteris *Elegiam Graecam conscriptam* in laudem magnifici D. (omini) comitis, ut illum videat ac legat.”

Utóirat: „Si V. (estra) Magnificentia vult videre elegiam graecam D. comitis ac epistolam dedicatorem latine conscriptam, potest rotulum illum dissolvere ac legere, deinde rursum circum ligare.” Ugyanott.

1561. február 15. Pettau. *Cortonaeus Péter* medicinae doctor levele *B. Kristófhoz*. „Praeterea quantum ad Herbarium attinet, allocutus sum famulum Apothecarii (aberat in Vrbe Apothecarius) qui dixit suum dominum infra paucos dies profecturum Venetias, indeque reportaturum esse hunc librum. Ugyanott.

¹⁷ 1562. november 26. Pettau. *András pap* levele *B. Kristófhoz*. „Propter grassantem in Gracze pestilentiam librarii non sunt intromissi ad celebrationem nundinarum divae Katherinae, qui et si intromissi fuissent tamen propter infectum aerem libros prefatos vestrae G. ac Mag. non misissent.” Ugyanott.

¹⁸ 1565. szeptember 7. Pettau. *Pyschych Márton* pettaui plébános levele *B. Kristófhoz*. „Ceterum codicem illum quem miseram V. (estrac) G. (enerosae) et M. (agnificae) d. (ominationi) videlicet *Bulinger* super Apocalipsim si non est necessarius V. G. et M. d. . . .” Ugyanott.

¹⁹ 1567. március 28. Németujvár. Özvegy *Batthyány Ferencné Svetkovics Katalin* levele *B. Kristófhoz*. „Az zenth Bernald kynwey felul azt irhatom kegyelmednek, hog wg wagyon, hog voltak zegin wrammak, de wagyon harom ezten dewnel tewb, hog zegin wram az nytray pispeknek atta, ha ith wolnanak nem tartanam kegyelmedtul.” Ugyanott.

tetszetek neki. A püspök ajánlja, hogy olvassa el *Tertullián*nak a böjtről írott munkáját is, amelyből láthatja, hogy *Tertullian* nemcsak a húsevéstől, hanem a bor mértéktelen ivásától való tartózkodást is javasolja.²⁰ Következne ebből, hogy *Kristóf* nem volt ellensége a boritalnak.

Boldizsár atya tehát kedvelte a könyveket, szeretett olvasni. Olvas latin, görög és nyilván magyar és német könyveket is. Érdeklődési köre aránylag elég tág és olvasási passziójának kielégítésére részint megvásárolt, részint kölcsönvett könyveket használt s így valószínű, hogy a könyveket *Boldizsár* fiával is már korán megkedveltette, ami részint az átöröklődés, részint a helyes nevelés, a tanítók és iskolák ügyes megválasztása folytán sikerült is.

2. *Batthyány Boldizsár* tanuló évei

Boldizsárt könyvedvelő atya gondos nevelésben részesítette és valószínű, hogy elemi ismereteit Németujváron szerezte meg. Innen nyilván a középfokú ismeretek elsajátítására úgy 12—13 éves kora körül Zágrábba került, ahol a későbbi *Zrínyi* vő bizonyára a horvát nyelvet is elsajátította.

Zágrábban *Boldizsár* egy *Örvenczey* nevű fiúval együtt tanult és 1549-ben a nyár végén atyjának innen azt írja, hogy „Ego sanus sum et bene disco”. *Boldizsár* tehát jó tanult, amivel talán azt is ki akarja fejezni, hogy jó kedvvel tanul, szívesen foglalkozik tanulmányaival; elannyira, hogy azzal maga is meg van elégedve.

Zágrábban *Boldizsár* mellett, mint nevelő és tanító *Laztessinus Antalfy Mihály* működött, akit *Boldizsár* fölöttébb kedvelt, aki úgy látszik tanítványával igen ügyesen tudott bánni és a fiatal *Boldizsár*ban a könyvek iránti szeretetet állandóan élesztgette.²¹

Zágrábból *Boldizsár* atyjának elég sűrűn irogatott és 1549. december 7-én jelenti, hogy a tanulásban szépen halad. De e mellett mesteréről sem feledkezik meg, mert részére posztót, saját magának pedig pénzt kér.²²

Tanítómesterét *Boldizsár* nagyon szereti és becsüli, s közeledvén a karácsonyi ünnepek, *Boldizsár* tanítójára is fölhívja levélben atya figyel-

²⁰ 1568. március 7. Zágráb. *Draskovics György* zágrábi püspök és bán levele *B. Kristóf*hoz. „Caeterum quia videmus Do. (minationem) vestram Magnificam Tertuliani operibus delectari, eandem rogamus, ut librum suum de Jejunio inscriptum diligenter legat, ex eo quippe intelliget quam perparam faciant, qui hoc tempore im contemptum primitivae ecclesiae carnibus vescuntur, imo vero ille suadet, ut a vino quoque abstineamus. Haec ideo scribimus, quia illum authorem do (minationi) vestrae Magnificae multum placere intelligimus.” Ugyanott.

²¹ 1549. november 1. Zágráb. *Batthyány Boldizsár* atyjához. „Ego nunc sanus sum et bene disco, puer eciam Eruenczey bene discit magistro nostro.” Ugyanott.

²² 1549. december 7. Zágráb. *B. Boldizsár* levele atyjához, melyben írja, hogy a tanulásba „in disciplina mea quam in dies magis ac magis iam lecciones scribendo et audiendo adipiscor” mindinkább bele jön, magistro meo, t. i. Laztessinusnak, aki később harmincados lett, posztót kér. Ugyanott.

mét, kérve, hogy ne feledkezzen meg róla és „*propter suum erga me amorem*” őt nyomatékosan jóindulatába ajánlja.²³ Valószínű, hogy az apa az ajándékozáskor a tanítóról nem feledkezett meg. Így tehát tanító és tanítvány kölcsönösen becsülték és kedvelték egymást és ennek a harmonikus együttműködésnek a kívánt eredménye később be is következett.

A következő 1550. év elején *Boldizsár* még Zágrábban van, s jelzi, hogy tanulmányaival alaposan el van foglalva ugyan, de egészséges és jól tanul.²⁴ Ügylátszik *Boldizsár* 1550 tavaszáig Zágrábban tanult, azonban ezen év májusában fölmerült a terv, hogy tanulmányait Bécsben folytassa és ezen év május 14-én pedagógusa atyjával, *Kristóffal* már erről tárgyal.²⁵ *Laxtessinus* tárgyalásai eredményre is vezettek és 1550 szeptember 2-án *Boldizsár*, *Gyulay János* és *Alapi* uraimmal együtt Bécsbe, ügylátszik az egyetemre került, ahol nemcsak az iskolát, hanem a királyi, illetve császári udvart is látogatta.²⁶ *Boldizsár* nem sokáig maradt Bécsben. Ügylátszik vagy a bécsi élet, vagy az iskola nem tetszett neki, nevelőjének vagy atyjának, mert 1550 novemberében *Boldizsárt* Németújváron találjuk és ekkor már nem *Laxtessinus*, hanem atyjának egykori pedagógusa, az öreg protestáns *Pomagaics Mihály* tanítja.²⁷ Itt tanul *Boldizsár* öccsével *Gáspárral* (*Gáspárkóval*) együtt *Pomagaics* vezetése alatt 1551-ben is, ahonnan atyjának május 17-én jelenti, hogy „Gasparco beteges, vagyon eg honapya, hog az hydek lely”, de már ugyane hó 23-án azt írja, hogy „Batthyany Gaspar is yobadon vagyon”.²⁸

1553-ban *Boldizsár* a szlavoniai Viniczén tanul, preceptora nyilván még most is az öreg *Pomagaics* és február 17-én kéri atyját, hogy *Melanch-*

²³ 1549. december 23. Zágráb. *B. Boldizsár* levele atyjához. „Deinceps et magistrum meum ne obliviscamini, quem eidem vestrae m. dominationi apprime commendo *propter suum erga me amorem*.” Ugyanott.

²⁴ 1550. január 1. Zágráb. *B. Boldizsár* levele atyjához. „Quae mihi scribenda essent, ea propter brevitatem temporis quod mihi a studiis datur, medio huius domini Mattei vestrae m. d. nunciavi, ex quibus poteritis facile percipere me sanum esse et bene discere.” Ugyanott.

²⁵ 1550. május 14. Vinnicze. *Laxtessinus Mihály* pedagógus levele *B. Kristóffhoz Boldizsár*nak Bécsben való tanulása tárgyában. Ugyanott.

²⁶ 1550. szeptember 20. Bécs. *B. Boldizsár* levele atyjához. „Adom kegyelmednek twttara, hog mynket ez elmwlt napokon septembernek mas napon ide bechbe hoztak mynd Gwlay es Alapi wrammal egetemben es hala legen Istennek myndenkeppen yth yo wagonk mynd hazzal es egeb tanwsaggal” magának ruhát kér, olyat „kyben kyral ew felseghe hog ha eleye enes odwarhoz mehetem” és mindennapi öltönyt, anyja pedig küldjön „ynget... es feyer nadragot.” Ugyanott.

²⁷ 1550. december 13. Németújvár. *B. Boldizsár* levele atyjához. „Nunc studio literario operam impendo in nemethwywar, *Michael Pomagaych est pedotriba noster*.” Ugyanott.

²⁸ 1551. január 9. Németújvár. *Pomagaics Mihály* levele *B. Kristóffhoz*. „Balthasar filius vestrae M. d. discit libenter unacum d. (omino) Johanne Gywlay.”

1551. április 21. Németújvár. „De studio etiam nostro vestra pietas nihil prorsus uterque filius Vestre magnifice dominationis bene valeat uterque eorum bene discit”.

1551. április 21. Németújvár. „De studio etiam nostra vestra pietas nihil prorsus dubitet sicuti tandem vestra pietas experimento vero perdiscere ac percipere poterit”, írja *B. Boldizsár* atyjának. *Boldizsár* 1551. május 17-én és 23-án ugyancsak Németújvárról írja atyjának, hogy: „Gasparco beteges, uagyon eg honapya, hog az hydek lely”, majd: „Batthyany Gaspar is yobadon uagyon”. Mind ugyanott.

ton *Fülöp Grammatikáját* vegye meg és küldje el, mert ezt ajánlja tanítója és ezt nem nélkülözheti.²⁹

Ügylátszik, hogy az ügyes és tapasztalt *Pomagaics* a tanulás egyhangúságát elűzendő, változatos napi programot állított össze és tanítványát a botanikában és a kertészetben gyakorlatilag is oktatta, így akarván ezt a stúdiumot tanítványával megkedveltetni. Innen van, hogy *Boldizsár* 1553 tavaszán atyjától kerti növényeket, úgy mint ciprust, majoránnát, lavendulát és más növényeket kért, mert kertet óhajt művelni. Így érthető lesz, hogy később a nagyhírű *Clusius Károly* botanikus *Boldizsár*ban nemcsak megértő, de szakértő tudós társat is talált. Az okos *Boldizsár* tanítója jószándékát csakhamar észrevette, azt fölöttébb méltányolta és atyjának meg is írja, hogy tanítójáról, *akit második szülőjének tekint, meg ne feledkezzen.*³⁰

1553 őszén *Boldizsárt* Trakostyánban találjuk, s innen küldi vissza atyjának azt a *Cantionálét*, amit neki kölcsön adott. November 24-én éjjel *Boldizsár* Trakostyánt elhagyta, mivel itt már három pestises eset fordult elő, de ezen meneküléstől nem sokat vár és idézi *Vergilius*: „Incidit in Scillam, volens vitare Carybdym” mondását.³¹

Pomagaics, az öreg pedagógus, ügylátszik 1553-ban vagy 1554 elején meghalt, vagy nyugalomba vonult, mert 1554. április 29-én *Boldizsár* atyjának Németújvárról azt írja, hogy: „az mi Mesterönk ined mi tilönk el menth”, azonban — sajnos — a mester nevét nem írja meg.³² Valószínű, hogy a mester alatt *Pomagaicsot* kell érteni és ennek helyébe lépett 1554 nyarán *Fadinus*, azaz *Faddi Bálint*, aki azonban július 20-án reggel rövid tartózkodásra Bécsbe utazott és csak július 31-én tért vissza Németújvárra.³³

²⁹ 1553. február 17. Vinicze. *B. Boldizsár* atyjához. „Porro supplico d. v. tanquam domino et patri amantissimo, dignetur mihi coemi facere unam Philippi Melanchtonis grammaticam denuo revisam, quo ea carere non possum, cum eam preceptor noster profiteatur.” Ugyanott.

³⁰ 1553. április 12. Vinicze. *B. Boldizsár* atyjához. Kéri „ut mittent nobis herbas hortenses, puta Cipressos, Amaracum, Spicanard et alia genera herbarum, quod nos d. V. M. inservire volumus, hortum enim cupimus colere, ubi aliquando animi nostri gratia tedium studii levare possemus”. Kéri még, „ut me sit immemor de preceptore nostro, *nam nobis est alter parens!*”. Ugyanott.

³¹ 1553. november 24. Trakostyán. *B. Boldizsár* levele atyjához. Megkapta levelét, „quibus scribit eadem, ut Cantionale d. v. M. remitterem. Ego per presentium ostensorem remisi”. Mivel itt három pestis haláleset volt, „hac nocte fugimus Drakostyanii, ubi nos merito quadrare versus Virgili poterit, ubi sic inquit: Incidit in Scillam, volens vitare Carybdim”. Újságokat „misit preceptor noster”. Ugyanott.

³² 1554. április 29. Németújvár. *B. Boldizsár* levele atyjához. Írja, „hog az mi Mesterönk ined mi tileonk el menth”. Ugyanott.

³³ 1554. július 18. Németújvár. *Fadinus Bálint*, *B. Kristóf* fiainak nevelője és tanítója írja *Kristófnak*. „Caeterum, si molestum d. v. M. non esset, supplicarem, ut Chrisostomi opera super Genesim per magistrum Michaelem legata daret mihi, est et alter liber Apuleius de Aureo Asino, quem eidem remisit”. Ugyanott.

1554. július 20. Németújvár. *B. Boldizsár* atyjához. Jelenti, „quod preceptor noster hodie summo mane discessit Viennam versus, sed post breve tempus iterum redibit”.

1554. július 28-án *Boldizsár* jelenti atyjának, hogy „Caeterum preceptor noster nondum advenit, sed ut spero propedie redibit”. Ugyanott. Vége augusztus 8-án *Boldizsár* jelenti, hogy: „Preceptor noster ultima die Julii salvus rediit”. Ugyanott.

Lehet, hogy *Fadinus* a preceptori tisztet már júniusban vagy előbb átvette és talán már az ő kívánságára írja *Boldizsár* atyjának, hogy ami a szükséges könyveket illeti, kéri, hogy részére a: *Proverbia Salamonis cum Expositione Philippi Melanctonis* című könyvet vegye meg.³⁴

Boldizsár tanulmányait úgylátszik 1554 végén vagy 1555 elején befejezte, s noha a preceptor 1555 januárjában még Németújváron volt, mégis a nyár folyamán eltávozott a várból s leköltözött a városba, ahol házat építeni és halastót készíteni kezdett.³⁵

1554 végén *Boldizsár* azzal a kérelemmel járult atyja elé, hogy (mivel tanulmányait befejezte) most már elérkezettnek látja az időt, hogy nyelveket tanuljon. Óhajtandónak tartja tehát, hogy a magyar és latin nyelven kívül, amely utóbbiban mégis már némi előhaladást tett, a többi, az életben szükséges idegen nyelvek tanulásával is foglalkozzék, mert a halandók közül a királyi és hercegi udvarokban könnyen csak az mozoghat, aki a beszédekben ékes, azaz aki idegen nyelveket is tud.³⁶ Így tehát *Boldizsár* a következő években nyelvek tanulásával foglalkozott, de gondolt a zene, valamely hangszer megtanulására is. Történt, hogy 1555 január havában *Boldizsár* rokona *Pálffy Tamás* Németújváron volt vendégségben, aki elegánsan tudott hárfán játszani. *Boldizsár* atyjának is volt hárfája és ezt most elkéri azzal, hogy talán *Tamástól*, amíg Németújváron tartózkodik, valamint a hárfázásról is meg tud tanulni.³⁷

1555 telén *Boldizsár* valószínűleg német szóra Grácban van. Arról, hogy itt valami iskolát látogatna, említést nem tesz, de beszél discipulusokról. Mivel a gráci jezsuita collégium csak 1573-ban keletkezett, az alsó- és középfokú ismeretekkel pedig az 1549 óta folyton tanuló *Boldizsár* már tisztában lehetett, nyilvánvaló, hogy itt csak azok-

³⁴ 1554. június 26. Németújvár. B. *Boldizsár* levele atyjához, *Kristófhoz*: „Volo preterea d. v. M. vult certior fieri quinam libri mihi necessarij essent. Nullis modo indigeo, nisi si d. V. M. *Proverbia Salamonis* cum expositione *Philippi Melanctonis* mihi emere dignaretur”. Ugyanott.

³⁵ 1555. július 28. Németújvár. B. *Boldizsár* levele anyjához, melyben többek közt írja, hogy: „Az Mestör mast kezdöt epiteni hazat chinalni es haltartot, ha segiteni akarja, most lehet”. Ugyanott.

³⁶ 1554. november 24. Németújvár. B. *Boldizsár* levele atyjához. „Ego cum omnibus fratribus meis charissimis perbelle valeo. Preterea supplico d. V. M. nunc iam aliquam curam gereret de me, nam in dies aetas mea augescit, cuperem ut genera linguarum imbibere possem, nam si ego tantum in curia ista manebo, preter linguam latinam et hungaricam nil adipiscar atque discam, et laus sit superis jam aliquem profectum in sermone latino feci. Desiderarem jam discere etiam reliqua genera quibus in vita foelitus excogitari nil posse neque enim quis mortalium facilius in curia regia aut ducum versari potest, quam is qui sit politus sermone.” Ugyanott.

³⁷ 1555. január 16. Németújvár. B. *Boldizsár* levele atyjához, melyben többek közt írja: „Quoniam nunc dominus Thomas Pálffy affinis noster adest, qui *testudinem eleganter scit pulsare*, sed penitus eo instrumento caremus” kéri, küldje el magáét „forsan nonnihl ab eo quousque hic erit ediscere valemus”. A preceptor még itt van s készül elmenni fivére lakodalmára. Ugyanott.

ról a tanulótársakról lehet szó, akik vele együtt valakitől ott nyelvet vagy nyelveket tanultak.³⁸

Nem tudjuk pontosan, hogy *Boldizsár* ekkor meddig maradt Grácban és mikor tért haza. Neki, aki voltaképpen német vidéken lakott, Grácban német nyelvi tudását csak tökéletesíteni, csiszolni kellett, ehhez pedig sok időre szüksége aligha volt.

Így tehát *Boldizsár* a nyelvek tanulásának gondolatát és tervét nem ejtette el és későbbi barátjától, a nagyhírű botanikus *Clusius Károlytól* tudjuk, hogy *Boldizsár* a magyar, német és latin nyelveken kívül tökéletesen beszélt a román, nevezetesen az olasz, spanyol és francia nyelveket, a szláv nyelvek közül beszélt a horvátot. Hiszen a felesége is horvát asszony, *Zrínyi Doricza* volt. *Ferabosco Péterrel*, a jó hírű olasz építésszel *Boldizsár* anyanyelvén, olaszul, levelezett.

Boldizsár a román nyelveket valószínűleg 1555—1560 közt tanulmányozhatta, amelyeknek gyakorlására *Boldizsárnak* kitűnő alkalom kínálkozott, midőn 1559 nyarán vagy őszén a francia királyi udvarba távozott és ott a protestáns magyar ifjú, *Miksa* magyar király ajánlatára, a legkeresztényibb király mellett havi 30 frankért úgy látszik apródi szolgálatot vállalt.

Nem tudjuk pontosan, hogy *Boldizsár*, akit az öreg *Batthyány Ferenc*, a volt bán küldött ki, amikor ment ki Franciaországba, de annyi tény, hogy 1560-ban (február 24—november 6) Párizsban, Amboise-ban, Orléansban, látjuk és úgy látszik Franciaországban maradt 1561. végéig, vagy 1562. elejéig.³⁹ *Batthyány Ferencné* 1561. szeptember 9-én kelt leveléből úgy látszik, hogy *Boldizsár* ekkor még mindig francia földön volt, ahol bőséges alkalmat nyílott francia nyelvi tudását tökéletesíteni, a francia, s általában a román szellemmel és műveltséggel megismerkedni. Ennek hatása később, midőn a könyvgyűjtéshez komolyan hozzáfogott, könyvtárának tartalmán is meglátszik.

Azonban nagy hatással voltak *Boldizsárra* humanista barátai is, első sorban *Istvánffy Miklós* nádori helytartó, aki úgy *Boldizsárral*, mint pedig *Zrínyi Doriczával* élénk levelezésben állott.⁴⁰

Ugyancsak élénk levelezés folyik *Clusius Károlyon* kívül a költő és alchimista *Corvinus Illéssel*, az erősen protestáns velleitítésű humanista

³⁸ 1555. december 16. Grác. B. *Boldizsár* atyjához. „Ego satis bonum hospitium habeo, sed mea camera, ubi ego sum est *satis frigida*, quamobrem supplico M. d. v. ut eadem mittat mihi pecunias, quibus possum emere ligna, ut aliquanto haberem calidiorum domum.” Kéri „ut mittat mihi unam frameam, nam habeo hoc multos condiscipulos, qui nonnunquam abeunt spatium per equos, ego quoque iam dudum exivissem libenter, sed sine gladio exire non audeo”. 1556. január 2-án újra kéri a frameát és a pénzt fára. Ugyanott.

³⁹ Ld. *Iványi Béla*: A körmenyi levéltár Memorabiliái. Körmenyi Füzetek, 2. szám, 113. l. — *Eckhardt Sándor*: Batthyány Boldizsár a francia udvarnál. Magyarország Tudomány, 1943. évf. 36—44.

⁴⁰ Kisasszonyfalvi *Istvánffy Miklós*nak 1569-től 1615-ig terjedőleg a körmenyi levéltárban 160 levele van. A levéltár újra való átválogatási munkái közben eddig 89 darab jött csak elő!

orvos *Pistolocius Miklóssal*, *Florenius Pállal*, *Homelius János* humanista orvossal.⁴¹ Ezek a sokoldalú és nagy műveltségű humanisták vitték bele *Boldizsárt* az alchimizálásba is, de akik viszont könyvtárának megteremtése és kiépítése körül *Boldizsár*nak tettel és tanáccsal sok jó szolgálatot tettek.

Az immár érett férfivá fejlődött *Boldizsár* 1565 végén eljegyzi és 1566 január 27-én Monyorókeréken oltárhoz vezeti *Zrínyi Miklósnak*, a szigetvári hősnek egyik leányát, *Doriczát* s ugyanezen év szeptember 23-án apósának, *Zrínyi Miklós* fejének temetésén ő képviseli a *Batthyány* családot.

Házasságával *Boldizsár* önállóvá lett, elhagyta a szülői házat, s a fent vázolt előzmények és adottságok után elérkezettnek látta az időt, hogy, — amennyire körülményei engedik — könyvgyűjtő szenvedélyének éljen,⁴² magánkönyvtárát megalapítsa.

3. *Batthyány Boldizsár mint könyvgyűjtő*

Amint fentebb láttuk, *Boldizsár*nak már tanuló korában is voltak könyvei, mint pl. *Melanchton Grammaticája*, ugyanennek *Salamon* példabeszédeiről szóló magyarázata és nyilván más egyéb tankönyv is, amelyek tanulásra valószínűleg alkalmasak valának, de nem a könyvgyűjtő szenvedély kielégítésére.

Boldizsár rendszeresebb könyvgyűjtése a szó nemesebb értelmében 1566 körül kezdődhetett, midőn úgy önálló volta, mint ezzel kapcsolatos vagyoni helyzete ezt megengedte. 1566 decemberében *Boldizsár* atyjának többek közt azt írja, hogy bizonyos könyvnek gondját viseli és egyúttal jelzi, hogy *Saller Farkas*nak, aki familiárisa volt, megbízást adott bizonyos, — a levélben meg nem nevezett, — könyvek megvásárlására.⁴³

Ez a könyvvásárlás azonban még nem lehetett tökéletes és rendszeres jellegű könyvgyűjtés, mert ekkor még úgy látszik atyja kívánságaira és ötleteire is tekintettel volt. A rendszeres könyvbeszerzés komoly formát akkor öltött, midőn *Boldizsár* 1570 körül az orvos és természettudós *Pistolotius*szal, majd 1571 körül a költő, de a mellett alchimista *Corvinus*

⁴¹ *Corvinus Illés* humanista költő és alchimista 1557—1587 közt B. *Boldizsár*hoz írt levelei közül a körmendi levéltárban 61 darab volt. *Florenius Pál* humanistának ugyancsak *Boldizsár*hoz intézett 1558—1589 közötti négy levele volt. *Báró Herberstein Felicián* német humanista 1542 és 1588 közt részint B. *Kristóf*hoz, részint *Boldizsár*hoz 74 levelet írt. *Homelius János* humanista 1585 és 1590 közt *Boldizsár*hoz 27 levelet írt. *Pistolocius*nak *Boldizsár*hoz írt leveleinek száma 99 volt.

⁴² *Batthyány Boldizsár* könyvgyűjtő szenvedélyéről már néhai *Varju Elemér* is megemlékezik. Ld. Magyar Könyvszemle 1899. évf. 153. l. Ugyanezen terjedelmes cikk különnyomatban: A gyulafejevári Batthyány Könyvtár címen külön is megjelent, 22—23. l.

⁴³ 1566. november 14. Németujvár. B. *Boldizsár* levele atyjához, melyben többek közt írja, hogy: „Az kenyvnek gonghat wiselem”. 1566. november 21. Németujvár. Ugyanó ugyanahhoz: „Az könyvek felölys meg hattham Saller Farkasnak, hogh megh wegye.” Uott.

Illéssel megismerkedik, akik a könyvgyűjtésben nemcsak segítik, de bizonyos fokig a gyűjtést irányítják, arra befolyást gyakorolnak, ami azonban nem jelenti azt, hogy *Boldizsár*nak a könyvek beszerzése körül nem voltak kialakult és határozott kívánságai és céljai.

Boldizsárt könyvgyűjtő szenvedélyének kielégítésében elsősorban *Hiller Erhardt* bécsi német és *Jean Aubry* bécsi francia könyvkereskedők szolgálták ki, s ez utóbbi a bécsi császári udvar könyvszállítója is volt. Ezen kívül *Boldizsár* egy gráci könyvkereskedővel is összeköttetésben állott, ennek nevét azonban nem ismerjük, csak annyit tudunk, hogy a könyvkereskedőnek *Widmar Erhardt* volt a könyvelője. Bécsen és Grácon kívül részint *Aubry*, részint *Boldizsár* humanista barátai Prágából és Linzből is igyekeztek *Boldizsár*nak könyveket szerezni.

A bécsi *Hillerrel Boldizsár* úgy látszik már az 1560-as évek végén összeköttetésben állott, és 1570 tavaszán hat pozsonyi naptárról, egy magyar paraszt naptárról és egyéb könyvekről *Boldizsár*nak több, mint 24 talléros számlát küld és kéri a számla kifizetését, mert pénzre van szüksége.⁴⁴ Úgy látszik *Boldizsár* ezeket a könyveket — főleg pedig a naptárakat — még 1569 vége felé rendelte meg, de a számlázás a most említett okból csak 1570 április 22-én történt meg.

Ugyancsak 1570-ben *Boldizsár* már *Pistolotius*-szal is érintkezésben áll és ezen év nyarán vele keresteti Bécsben *Gesner*nek az állatokról, halakról és madarakról szóló könyveit, amelyeket azonban *Pistolotius* Bécsben megszerezni nem tudott, de a bécsi könyvkereskedő, valószínűleg *Hiller*, *Pistolotius*nak megígérte, hogy gondoskodni fog arról, hogy a linzi országos vásáron ezen könyveket megvásárolja, ha *Boldizsár* hajlandó a könyvekért azok elöttünk ismeretlen árát megadni.⁴⁵

Úgy tűnik azonban, hogy *Gesner* természettudományi műveit *Pistolotius* megszerezni nem tudta és a bécsi könyvkereskedő is a linzi vásárról üres kézzel térhetett vissza, mert a németországi könyvkereskedők *Gesner* munkáiból a linzi vásárra példányokat vagy nem hoztak, vagy csak igen keveset, s ezeket a vevők nyilván elkapták, s így a beszerzési akció sikertelen maradt.

Így tehát abban a 17 forintos számlakivonatban, amelyet *Hiller* 1570 június 13-án *Boldizsár*nak megküldött, továbbá az 1571 tél végén (március 5.) Sopronból küldött újabb 20 forintos számlakivonatban *Gesner* idézett munkáiról szó sem esik.

Hiller 1571 február végén kelt levelében említi, hogy Augsburgba készül utazni, természetesen könyvraktárának kiegészítése végett. Na-

⁴⁴ Ld. Függelék 1. szám.

⁴⁵ 1570. július 7. Bécs. *Pistolotius* levele *Boldizsár*hoz, melyben többek közt írja: „Libros Gesneri iam prioribus literis ad magnificentiam vestram scripseram hic Viennae non reperiri, sed bibliopola curaturum se dicebat, ut in nundinis Lyncensibus emerentur, si eo praetio Magnificentia vestra habere eos vellet, mihi tamen huius rei deliberatio ad adventum Magnificentiae vestrae reicienda videtur...” Uott.

gyon valószínű, hogy *Hiller Boldixsár* részére *Gesner* említett munkáit is meg akarta vásárolni Augsburgban. *Hiller* március 13-án még Bécsből keltezett levelében jelzi, hogy immár útra kel és Augsburgból bizonyos könyveket magával óhajt hozni, s ezekkel egyszer majd személyesen fog *Boldixsár*hoz utazni. („Wil ich ein mal selbst zu Ewer Gnaden kumen.”) Egyébként megtekintésre küld egy kis értekezést s jelzi, hogy vannak most egyéb könyvei is, de azok kötetlenek.⁴⁶

Hiller hiába fáradt el Augsburgba, mert *Gesner* munkáit itt sem tudta megszerezni. Nem is ő, hanem *Pistolotius* 1571. június 21-én kelt levelében jelenti, hogy a bécsi könyvkereskedőnek *Gesner* szóban forgó munkái nincsenek meg ugyan, de fölöttébb drágán, 15, illetve 20 forintokért, ha szükséges, meg fogja szerezhetni, ámde ezt az árat maga *Pistolotius* is sokalja.⁴⁷ A *Gesner* műveinek megszerzése körüli nagy mozgalom lassanként elül, mert azokat méltányos áron megkapni egyelőre nem sikerült és *Aubry* könyvkereskedő csak 1588 június 23-án számlázza *Gesnerus*nak a „*De serpentibus*” című művét, melynek ára tűrhetően csak 1 forint és 45 krajcár volt. Az orvos és alchimista *Pistolotius* hatása *Jean Aubry* francia könyvkereskedő első, fennmaradt és 1571. december 14-én kelt levelén már meglátszik. *Aubry* ekkor *Boldixsár*nak megírja, hogy sem a *Coelum philosophorum*, sem pedig a *Dialogi de Alchimia* című munkát megküldeni nem tudja, mert ezekből már példánya nincsen, de a többi könyvkereskedőnél kerestetni fogja. A levél végén kiállított számlából látjuk, hogy *Boldixsár* ekkor orvosi, vegytani munkákat is vásárolt. Így megvette az *Idea Medicinae*-t és a *Disputatio de Medicina* című munkákat, egybekötve, megvette továbbá *Raimundus Lullus* kémiai természetű munkáit és a *Chimicum Artificium* első és második részét. Nyilvánvaló ebből, hogy *Boldixsár* ekkor már javában benne van az alchimiában és az *Aubry*-féle számlából tisztán kivehető, hogy az ebben fősorolt könyvek jórészt *Pistolotius* befolyása alatt lőnek megvéve.⁴⁸

Míg *Aubry* most említett számláján *Pistolotius* befolyása érezhető, addig *Aubry* 1573. október 31-én kelt másik számlájából kitűnik, hogy *Boldixsár* a maga kedve és akarata szerint is rendel könyveket. Ugyanis a számlában fősorolt öt francianyelvű munkát *Aubry* nyilvánvalóan *Boldixsár* egyenes kívánságára küldte meg, ezeknek megrendelésében a franciául nem tudó humanista barátoknak aligha volt részük, de már a *Carmina illustrium Germanorum* megszerzésében a költő *Corvinus*nak, a theologiai és medikus könyvek beszerzésében pedig nyilván *Pistolotius*-nak lehetett némi befolyása.

⁴⁶ Függetlek 2., 3. és 4. szám.

⁴⁷ 1571. június 21. Bécs. *Pistolocius Miklós* levele *Boldixsár*hoz. „Bibliopola libros illos Gesneri de Animalibus, piscibus ac avibus non habet, se curaturum dicit, si optarit habere, sed nimia praetio venundari affirmat, nempe quindecim florenis, non lustratos, viginti vero lustratos certe nescio, sed quomodocumque sit, tanti meo consilio emere non debet.” Uott.

⁴⁸ Függetlek 5. szám.

A számlát kísérő levélben *Aubry*, ismerve *Boldizsár* hajlamait, maga is kijelenti, hogy most sok jó francia könyv van a raktáron, melyeket *Boldizsár* visszatértéig kész félretenni.⁴⁹

*Boldizsár*nak könyvei beszerzésében főleg *Corvinus Illés* a költő, „quem Musae foverunt”, volt gyakran segítségére, aki *Boldizsárt* a szép-irodalmi könyvek beszerzése felé igyekezett terelni, amely törekvése érdekes leveleiben pontosan megfigyelhető. Természetes azonban, hogy *Corvinus* könyv dolgokban *Boldizsár* más irányú könyvkívánságának is igyekszik lelkiismeretesen eleget tenni és ha kell, vásárol vagy megrendel természettudományi, orvosi, teológiai, földrajzi és egyéb munkákat is, hiszen az alchimiával a költészet mellett ő is foglalkozik. Ezenkívül, ha szükséges, *Boldizsár* kívánságára könyvet másoltat, sőt illusztráltat is.

Corvinus 1572-től 1587-ig (valószínűleg haláláig) támogatja *Boldizsárt* könyvtára gyarapításában, s első megbízatását a *Germanicum colloquium contra anabaptistas* és a *De Rebus Gallicis* című munkák beszerzésére kapta. *Corvinus* 1572. február 28-án *Boldizsár*nak Bécsből jelenti, hogy az első munkát a könyvkereskedők nyolc napon belül szállítják, a második munkából az első kötet egyelőre hiányzik ugyan, de a könyvkereskedő hűsvétra egy teljes példány szállítását ígérte.⁵⁰

Ezen év (1572) március 3-án Bécsből *Corvinus Boldizsár*nak már jelenti, hogy a *De Rebus Gallicis* című könyvet kötve két forintért megvette, s reméli, hogy helyesen cselekedett. A *Germanicum colloquium*ot *Corvinus* ez alkalommal nem említi. Azonban időközben *Corvinus* megbízatást kaphatott *Boldizsártól*, hogy valamelyik *Amadis* munkát szerezze meg. *Corvinus* írja is, hogy a kívánt munka a könyvkereskedőknél megvan, jelenleg azonban kötés alatt van, de a könyvkötő néhány napon belül négy kötetre osztva beköti. Ha *Boldizsár* kívánja, legközelebb megvásárolja és elküldi. Ára három forint.⁵¹

Meg kell itt jegyeznünk, hogy az *Amadis* kötetek közül néhány a XVIII. század második felében a németujvári könyvtárban meg volt, de francia nyelven, itt viszont német nyelvű *Amadis* kiadásról van szó, mert 1572. március 18-án *Corvinus Boldizsár*nak írja, hogy: „*Librum Amadis Germanicum Magnificentia Tua accipiet cum aliis opusculis.*”⁵²

⁴⁹ Függelék 6. szám.

⁵⁰ 1572. február 28. Bécs. *Corvinus Illés* levele *Boldizsár*hoz. „De libris quos emere debebam, si se res habet: Germanicum illud colloquium contra anabaptistas intra octiduum bibliopola afferetur. De rebus Gallicis tomum primum non habet, sed integrum exemplum ad Pascha affuturum promittit.” Uott.

⁵¹ 1572. március 3. Bécs. *Corvinus Illés* levele *Boldizsár*hoz. „De rebus Gallicis volumen compactum emi duobus florenis. Credo me recte fecisse. Librum illum Amadis bibliopola noster habet quidem, sed apud compactorem detinetur, intra paucos dies ligabitur in quator tomos, si M. V. voluerit cum proximo nuncio emam atque eo transmittam, vendetur pro tribus florenis.” Uott.

⁵² 1572. március 18. Bécs. *Corvinus* levele *Boldizsár*hoz, melyben többek közt írja: „*Librum Amadis Germanicum Mag. T. accipiet cum aliis opusculis.*” Uott.

1572 karácsonyára *Boldizsár* természetesen könyveket rendelt magának karácsonyi ajándékkul. Levelet írt tehát *Pistolotius*nak és ebbe tette bele a megvásárolandó könyvek jegyzékét. Ámde *Pistolotius* ekkor nem volt Bécsben („extra urbem abiit”) és így *Corvinus* bontotta föl a levelet, s ő intézte el a karácsonyi könyvbeszerzést és köttetést.⁵³ Sajnos *Corvinus* levelében nem árulja el, hogy *Boldizsár* ekkor karácsonyra miféle könyvekkel lepte meg önmagát.

A következő évben *Corvinus Boldizsár* figyelmét főleg az alanyi költészet felé igyekszik irányítani és megemlékszik a Hattyúról, azaz *Lutherről* írt költeményről, majd pedig megküldi a Hársfáról írt poémát — *Carmen de Tilia* — melynek bucolikus módon való elgondolása és versecskéi vagy strófái — véleménye szerint — kétségtelenül tetszeni fognak.

Kerestette ekkor *Boldizsár* egy brandenburgi német orvos jövődölését, *Prognosticon*-ját is, ámde *Corvinus* Bécsből május 23-án jelenti, hogy ennek minden példánya elfogyott. Egyébként az illető orvost illetlen és hivalkodó embernek tartja és megküldi *Reisacher* véleményét.⁵⁴

Corvinus 1574-ben úgy látszik megkapta *Boldizsártól* a vitriolról szóló értekezést, amit szívesen el is olvasott „ut de eo processu meditari possim.”⁵⁵ Nyilvánvaló, hogy *Boldizsár* az inkább költő, mint természettudós *Corvinus* figyelmét ezzel a természettudományok felé óhajtotta terelni és 1574 karácsonya előtt *Boldizsár Corvinus*nak természettudományi, de főleg vegytani munkák beszerzésére ad megbízást. *Corvinus* erre azt írja, hogy látott is bizonyos könyveket, de azok nem *Theophrastus Paracelsus* munkái voltak és nem chemiával, hanem inkább astronomiával foglalkoztak. Végül pedig a Kölnben lakó *Metellus János*, aki *Mizaldus* munkájához bevezetést írt, személyi adatait közli és kijelenti, hogy ez az

⁵³ 1572. december 13. Bécs. *Corvinus Illés* levele *B. Boldizsár*hoz, melyben többek közt írja: „Literas illas Domino Pistolocio transmissas (quoniam ille extra urbem abiit) iussus fui a Propatich aperire, ubi catalogo librorum invento, satisfactum est Magnificentiae Vestrae in libris coemedis et ligandis. Utinam vero in aliis omnibus, de quibus D. Pistolocio scribitur possem gratificari...” Uott.

⁵⁴ 1573. április 25. Bécs. *Corvinus Illés* levele *B. Boldizsár*hoz, melyben többek közt írja, hogy: „Maiores Philomelam in hoc opusculo in pagina G. Magnificentia Vestra inveniet et praecedens carmen de Cygno (hoc est Luthero) in simili materia de variis Theologis Germaniae scriptum est. Admiror hanc venam ultra omnes poetas nostri temporis, sed aliquo modo duriuscule scribit, omnino tamen more Vergiliano. Alterum illud iudicium *Fabricii de Stella* nova boni consulat T. Mag. propediem edetur sententia Reisacheri. Contra duces Albanum et regem Galliarum nullum invenit exemplar, id tamen contra Gallum a Purkirchero potest haberi.”

1573. május 7. Bécs. *Corvinus B. Boldizsár*hoz: „Mitto Tuae Magnificentiae *Carmen de Tilia*, cuius inventio et vericuli ad morem bucolicum conscripti, procul dubio placebunt. Rogo ut Tua Magnificentia data occasione reverendissimo episcopo dignetur offerre, aut ipsi commode transmittat. De altero proposito Johannis Hunniadini curabo ut dicar diligens et aemulus Cortesii.” Uott

1573. május 23. Bécs. *Corvinus* levele *B. Boldizsár*hoz: „Prognosticon illud germanicum medici Brandenburgensis habere non potui, omnia enim exemplaria dividita, praeterea vir est ineptus et vanus, mitto interim nostri Reisacheri iudicium, sed haec stella fallit omnes mathematicos.” Uott.

⁵⁵ 1574. augusztus 6. Bécs. *Corvinus* levele *B. Boldizsár*hoz: „Tractatum de vitriolo libenter legam, ut de eo processu meditari possim.” Uott.

ember a mi dolgainkhoz, azaz az alchimiához, nem ért, illetve abban mindenképen simplex.⁵⁶

1574 nyarán (június 18) *Aubry Boldizsár*nak francia könyveket, főleg egy *Dialogus*t ajánl, de e mellett (a 7. számú függelékben) ellátja politikai hírekkel is.

Corvinus 1575 kora tavaszán jó szerzőktől való, de előttünk ismeretlen 28 darab könyv átvételét ismeri el és jelzi, hogy a legújabb *Metamorphosist* (itt természetesen nem *Ovidius Metamorphoseon libri XV.*-je értendő hanem természettudományi munka) szorgalmasan elolvasta. Sajnos az átvett 28 könyv címeit *Corvinus* nem közli.⁵⁷

Ugyanezen évben *Boldizsár* úgy látszik *Corvinus*nak megbízást adott a francia *Cosmographiák* beszerzésére, mert ezen év nyarán *Corvinus* Bécsből írja, hogy ezen esztendőben különböző szerzőktől megjelent két francia *Cosmographiát* a bécsi könyvkereskedő Prágába küldött, aki ezeket készpénz fizetés nélkül nem volt hajlandó átadni, mert ezek csak bizományban voltak nála. Úgy hiszi azonban, hogy ezen köteteket átviheti Bécsújhelyre, hogy *Boldizsár* előbb ott őket megtekinthesse és ha megtetszenék, küldje meg az árukat. A könyvkereskedő a két szerző művét, melyeknek terjedelme négy nagy kötet, 30 talléra becsüli, ő azonban ennek árából le akar valamit alkudni. A könyvkereskedő más újabb értekezést nem küldött, mivel ilyesmi neki nem volt.⁵⁸

Nem tudjuk, hogy vajjon *Boldizsár* a szóbanforgó *Cosmographiákat* megszerezte-e vagy sem, annyi azonban tény, hogy *Corvinus* erről a témáról többé meg nem emlékszik noha kilenc nap mulva (azaz július 14-én) jelenti, hogy Linzbe készül utazni, ahol reméli, hogy valamit tud majd szerezni. Egyben elküldi *Rablais* fordítását, azonban *András Jakab*nak az Illyrek ellen tartott beszédeit Bécsben egyetlen könyvkereskedőnél sem tudta megtalálni, ha Linzben találna példányt, azt föltétlenül magával hozza.⁵⁹

Ugyanezen év (1575) őszén *Corvinus* azt írja *Boldizsár*nak, hogy

⁵⁶ 1574. december 6. Bécs. *Corvinus* levele *B. Boldizsár*hoz! „Abfui per octiduum ut aliquos libros viderem, sed non erant Theophrasti, neque spectabant ad res Chymicas, sed at materiam astrologicam...”

„Ille homo qui scripsit praefationem in Mizaldum Coloniae degit, appellatur. Joannes Metellus, Burgundus, jurisperitus, eloquentiae deditus, in nostris rebus omnino simplex...”

⁵⁷ 1575. március 5 (?). Bécs. *Corvinus* levele *B. Boldizsár*hoz! „Libros 28 bonorum authorum accepi, quos diligenter evolavi. Interim tamen sedulo perlegi Metamorphosin recentiore, que viri egregii declarat industriam.” Uott.

⁵⁸ 1575. július 5. Bécs. *Corvinus* levele *B. Boldizsár*hoz! „Bibliopola misit Praga duas Cosmographias Gallicas diversorum authorum, hoc anno editas, sed sine presenti pecunia eas mihi tradere recusat, quoniam est tantum minister alterius. Credo tamen, quod velim ista volumina perfere in Civitatem Novam, ut videat primo, et si placuerint, ei mittat pecuniam. Er schätzt alle baide autores zusammen (welches sindt 4 groses volumina) umb. 30 taler, aber will im etwas abrechen. Alios novos tractatus non misit, quia nihil habuit.” Uott.

⁵⁹ 1575. július 14. Bécs. *Corvinus Illés* levele *B. Boldizsár*hoz! „Ad diem proximam Sabbati, qui est 16 Julii discedo hinc Linzium, spero me aliquid effecturum. Transmitto versionem Rablais. Conciones istae Jacobi Andreae contra Illyrienses apud nullum Bibliopolam invenio: quod si Linzii habentur, mecum afferro...” Uott.

ha Bécsbe jön, a németujvári sír- vagy egyéb emlék részére néhány vers strófát fog írni.⁶⁰

Az alchimista költő *Corvinus*, aki *Pistolotius*-szal és *Homelius*-szal együtt ebbe *Boldizsárt* is belevitte, 1576 nyár végén újra visszatér a *Metamorphosis* könyvre és megemlíti, hogy ezt újra és többször elolvasta és úgy találja, hogy szerzője nagy szorgalmú ember ugyan, de ha már most ezen könyvet összehasonlítja az *Archidoxis*-szal, akkor úgy látja, hogy az ő erős vizük (valószínűleg ez alatt választó víz értendő) nélkül csak lassan fognak eredményt elérni.⁶¹ Nyilvánvaló, hogy *Corvinus* itt az alchimizálásra céloz és úgy a *Metamorphosis*, mint pedig az *Archidoxis* szakmába váló munka volt.

1577 február végétől ezen év október 21-ig *Boldizsár* a bécsi *Aubry* könyvkereskedőtől egész kis könyvtárnyi munkát vásárolt össze, köztük *Rablais*-t és bizonyos *Mardorattól* való *Expositio catholica veteris et novi Testamenti* című munkát is, melyet *Pistolotius* május 4-én írt levele szerint a könyvkereskedő már *Boldizsárnak* elküldött.⁶²

Boldizsár ekkor Bécsből és Prágából 71 munkát hozatott 157 forint és 4 krajcár értékben. A *Boldizsár*-féle könyvszámlák közül ez a legbővebb és legkiadósabb, s ebből *Boldizsár* sokoldalúságát, érdeklődésének sokféle ágazását pontosan meg lehet állapítani. A Biblia és a theologia éppúgy érdekli, mint Franciaország története, *Henrik* francia király edictumai, a meleg fürdők, azaz hévizek ismertetése, a nádor tiszteletére írott vers, a török szultáni udvar leírása, a kiválóbb császárok életrajza *Béza* versei, gyászbeszédek, *Cromer* Lengyelországa, a pestisről írott munka, a jezsuitákról írott művek, a nádor hitvallása, a keresztény ethika, a fémekről írott munka, a *Rudolf* császár tiszteletére írott versek, *Rablais* művei, az antimachiavellista beszélgetések, Németország gyógyfürdői stb. stb. Alig van tehát olyan tudományág, amely *Boldizsárt* ne érdekelné.

Ugyanezen évben (1577) szeptemberében *Corvinus*nak egy *Gaspicius* nevű humanista barátja egy régi könyvet adott át, hogy abból valamit kimásoljon és hogy az egyes fejezetekhez a *Gaspicius* elgondolásai szerint „fierent picturae”, azaz bizonyos ábrázolások festessenek. *Corvinus* — sajnos — nem írja meg, hogy *Gaspicius* miféle régi könyvet hozott neki, s nem részletezi azt sem, hogy a picturák milyen természetűek voltak, azaz lettek volna. Nyilvánvaló azonban, hogy itt nem initiálék

⁶⁰ 1575. október 19. Bécs. *Corvinus* levele *B. Boldizsár*hoz! „Si Vestra Magnificentia venerit, faciam aliquot versiculos pro monumento in Gyssing.” Uott.

1576. március 28. *Ugyanannak* levele *B. Boldizsár*hoz. „Sforzacus sacrificx Plutoni carmina dicitat. Non aliter studuit quam perisse gula.” Uott.

⁶¹ 1576. szeptember 7. Bécs. *Corvinus* *B. Boldizsár*hoz! „Ego Metamorphosin diligenter rursus aliquoties perlegi, et conuenio magnam industriam illius hominis, iam cum Archidoxis istum librum diligenter confero, et video nos sine aqua nostra forti tardissime aliquid effecturos.” Uott.

⁶² Ld. a 9. számú függelék. 1577. május 4. Bécs. *Pistolocius Miklós* levele *B. Boldizsár*hoz! „Catholicam expositionem veteris et novi Testamenti, Mardorati cuiusdam, dixit Bibliopola vestrae magnificentiae dedisse et praeterea una die tam crassus liber compingi non potest.” Uott.

miniálásáról, hanem fejezetek tartalmának illusztrálására szolgáló figurális festményekről van szó. *Corvinus* következő szeptember 27-én Bécsből keltezett leveléből kitűnik, hogy valami németnyelvű régi könyvecske lőn lemásolva, amelyet ekkor már letisztázva *Boldizsár*nak el is küldött. *Corvinus* természetesen elolvasta a könyvecskét, azonban úgy látszik csalódott, mert másféle „speculatio”-kat talált benne, mint amilyeneket ő várt. A festmények elkészítéséhez egyelőre még hozzá sem fogtak, mert megvárja, míg *Boldizsár* is elolvassa a könyvecskét és csak azután rendelkezik.⁶³

1577—1584-ig *Boldizsár* könyvbeszerzéseiről — sajnos — nincsenek adataink, ami azonban — úgy véljük — távolról sem jelenti azt, mintha *Boldizsár* ezen idő alatt a könyvvásárlásokat beszüntette volna. Az adatok elveszése, hiánya még nem jelenti a cselekvés pangását. 1584-ben *Boldizsár* Grácból 42 tételben, 61 forint 19 krajcár és 2 dénár értékben ismét egy csomó könyvet vásárolt és ezek közül egyik értekezést úgy látszik *Corvinus*nak akarta kölcsön adni, aki azonban a könyvet nem kapta meg.⁶⁴ *Widmar* számlájából szintén *Boldizsár* érdeklődési ágának sokfélesége tűnik ki, akit a japán állapotok éppúgy érdekelnek, mint Hollandia leírása, vagy a purgatoriumbeli tűzről szóló értekezések.

Corvinus a *Boldizsár*való alchimizálás közben megemlékszik az ifjú *Rosarius* (*Rosarius iunior*) könyvecskéjéről, mely Bázelen folio alakban lőn kinyomatva és amelynek végén az *Augurellus* található meg.⁶⁵ Azaz *Rosarius* munkájának végén, nyilván függelékképpen, *Augurelli János Aurél* olasz alchimista 1524-ben megjelent *Chrysopoeia* című hexameterekben írt alchimista művét közli.

1586 telén *Boldizsár*nak valami távlati képekre volt szüksége és ezeket *Aubry* útján óhajtotta volna megszerezni. Ámde *Aubry* helyett ennek valamelyik kartársa ígérte meg, hogy a képekért valahova írni fog, de hogy hova, azt *Corvinus* nem árulja el, valamint azt sem, hogy itt voltaképpen miféle perspektivikus képekről van szó?⁶⁶

⁶³ 1577. szeptember 12. Bécs. *Corvinus* levele B. *Boldizsár*hoz! „Librum veterem mihi tradidit Gaspicius, ut aliqua describerentur et fierent picturae istius intentionis ad singula capitula. Credidi primo esse aliquid hominis abstrusi, sed postea deprehendi esse melancoliam alicuius hominis devoti, qui recenset paenas diversorum peccatorum, sed curabi describi.” Uott.

1577. szeptember 27. Bécs. *Corvinus* levele B. *Boldizsár*hoz! „Mitto istum libellum germanicum descriptum: ego quidem perlegi, sed credebam esse speculationes alias: quia vero nihil de talibus inveni, de picturis nihil volui incipere, priusquam Vestra Magnificentia perlegeret iterum, atque mihi rescriberet.” Uott.

⁶⁴ Ld. a 10. számú függelék, és 1584. november 28. Bécs. *Corvinus* levele B. *Boldizsár*hoz! „Post scripta. Iam in suis literis mentionem facit de tractam mihi transmissio: nihil autem accipi. Videbo post modum.” Uott.

⁶⁵ 1585. szeptember 14. Bécs. *Corvinus Illés* levele B. *Boldizsár*hoz! „Hunc Mercurium phisici habuerunt in magna copia et non solum fecerunt lapidem cum ipso, sed plurima particularia: ut videre postest in libello qui dicitur Rosarius iunior, in isto libro in folio, Basilee impresso, ubi in fine est Augurellus.” Uott.

⁶⁶ 1586. december 18. Bécs. *Corvinus* levele B. *Boldizsár*hoz! „Bibliopola Gallus ipsemet non adest, sed suus collega promisit, quod pro imaginibus perspectivis scribere velit.” Uott.

Ugyanezen évben *Homelius János* medicinae doctor a *Boldizsárnak* kölcsön adott könyveit visszakapja és úgy látszik *Cardanus*, azaz *Cardano Jeromos* olasz orvos, matematikus és filozófus valamelyik munkája közte volt.⁶⁷

Homelius egy kisebb lélekzetű értekezése a cukorról ekkor *Boldizsárnál* volt és ezzel kapcsolatban *Homelius* (1587 április 3-án) *Boldizsárnál* azt az óhaját fejezi ki, hogy vajha *Boldizsár* kinyomatná a historikus *Brutus* „illud fulmen” munkáját. Ugyanis — írja — *Brutus* munkáját Grácban pl. sokan kívánnák megszerezni, ámde nincsenek példányok!⁶⁸

Nem tudjuk, hogyan jutott eszébe *Homelius*nak ez az idea. Levelének tartalmából mindenesetre arra kellene következtetnünk, hogy *Burtus János Mihály: Rerum Hungaricarum libri XX.* című munkájának legalább egy részét valahol kinyomatták volna és Grácban ennek példányait keresték. Úgy tudjuk, hogy *Brutus* munkája kéziratban maradt és azt a mult század második feléig sehol sem nyomatták ki, sem részben, sem egészben. Tudjuk, hogy *Toldy Ferenc* érdeme, hogy *Brutus* munkája annak megírása után 300 esztendővel nyomtatásban napvilágot láthatott. Tehát 1863—1877 előtt *Brutus* kiadás nincs, vagy ha *Homelius*nak valóban igaza van, akkor itt *Brutus* egy eddigelé teljesen ismeretlen kiadásával állunk szemközt.

Brutus ez a kiadása csak valami részletkiadás lehetett, ha ez egyáltalán létezett, mert a körmendi levéltár missilis levelei közt van egy levél, melyet 1587 június 26-án gimesi *Forgács Simon* írt *Batthyány Boldizsár*hoz, melyben *Simon* többek közt a következőket írja:

„*Brutus* az eő historiáiát czazarnak vitte volt. Eő felsége doctor Ederre bista volt hogh reuideállia, de eő csak egi nehani könivét olvasta meg, azonban meg holt es azt monta hogh ha az teöbys vgi vadnak írva, melto kiadni.”⁶⁹ Így *Brutus* műve ekkor még kiadatlan volt!

Homelius tehát hallhatott valamit *Brutus* munkájának kiadásáról, de értesülései pontatlanok lehettek. Tény az, hogy *Brutus* munkájának kiadására meg volt a jó szándék, de az *Éder* doctor halála után csak szándék maradt. És ha a császárnak nem volt pénze *Brutus* munkájának kiadására, akkor *Batthyány Boldizsárnak* erre még kevesebb volt.

1587 tavaszán *Corvinus Boldizsárnak* jelzi, hogy mindazon könyveket, amelyeket *Horváth* (nyilván *Boldizsár* egyik familiárisa) prezentált neki, legközelebb visszaküldi, viszont ő eljuttatja *Arnaldus* munkáját

⁶⁷ 1586. február 15. Pettau. *Homelius János* doctor levele *B. Boldizsár*hoz! „accepti libros meos una cum epistola Magnificae Dominationis Vestrae. Placet mihi eiusdem iudicium Cardanus iuvenilem eloquentiam ambitione quadam hoc opusculo notam facere voluit, nec curavit quam vere, modo verbose scribere.” Uott.

⁶⁸ 1587. április 3. Marchburg. *Homelius János* levele *B. Boldizsár*hoz! „Tractulus meus Isacii de sacco adhuc apud Magnificentiam vestram est. Utinam magnificentia vestra Brutum illud fulmen typis exprimi curaret. Multi desirant Gretii et desunt exemplaria.”

⁶⁹ 1587. június 26. Herknecht. *Forgács Simon* levele *B. Boldizsár*hoz.

Epistola illa Bernhardi ad Thomam de Bononia címűt, mely szerinte a legjobb mű.⁷⁰

Corvinus, aki *Clusius Károly*-lyal, a híres botanikussal is összeköttetésben állott, 1587 őszén *Boldizsár* előtt kifejezi azon óhaját, hogy vajha a törökök vereségéről írott könyvecske approbáltatnék.⁷¹

Az 1586 október vége és 1587 január eleje közti időszakban *Boldizsár Aubry*-tól 13 munkát rendelt, összesen 35 forint 15 krajcár értékben, 1588 nyár elején pedig 16 munkát hozat 12 forint és 3 krajcár értékben. A könyvek egy német és három francia kivételével mind latinok.

Ugyanekkor *Boldizsár* Bécsben könyveket is köttetett és 1588 aug. 22-én *Selmeczről Sindli Lénárd* tiszttartónak meghagyja, hogy „az mjnemeő khonjwekett Bechben be köttettem volt, azt el ne feledgjed, hanem megh hozzád.”⁷² Ugyanezen év telén *Florenius Pál* humanista Bécsből *Boldizsár*nak jelenti, hogy a könyvek dolgában eddig semmit sem tudott végezni, sőt eddig neki a könyveket még csak meg sem mutatták, ha meg fogja tekinteni őket, parancsa szerint fog cselekedni és erről jelentést tesz.⁷³ *Florenius* eme homályos stílusú leveléből nem lehet megállapítani, hogy itt miféle könyvekről van szó és azokkal mit kell neki cselekedni?

Mivel az idő már karácsony felé járt, lehet, hogy *Boldizsár*, mint rendesen, most is könyvekkel óhajtotta magát karácsonyra meglepni.

Ezen a karácsonyon kívül *Boldizsár* még csak egy karácsonyt ért meg, t. i. 1589-ben. 1590 január végén tette meg *Boldizsár* előttünk ismert legutolsó intézkedését, amidőn szolgájának, vagy familiárisának, *Knesics* (*Knesity Márton*nak Rohoncra) azt írja, hogy: „Thowarba ott az asztalon talasz egj könyweth sok Receptokkal es az Doctor Melius leweleitis, azerth khuld ide mjnd az könjwel eggiotth, ha kedig az aztalokon meg nem találád, tahath im az Almaryom khwlchatis oda khwltem, keresd meg ottis . . .”⁷⁴

Valószínű, hogy *Knesics* a könyvet a receptekkel és *Mélius* leveleit is megtalálta. Ekkor már *Boldizsár*nak főleg a receptekre, valami „*Arznei-buch*”-ra volt szüksége, hiszen beteg volt, s nyilván érezte, hogy élete fáklýája kialvóban van. *Boldizsár* már nem is élt soká, mert 1590 tavaszán meghalt.

⁷⁰ 1587. május 3. Bécs. *Corvinus* levele *B. Boldizsár*hoz! „Libros quoscunque olim mihi Horbat praesentavit proxime mittam: interea hic accipiet opera Arnaldi Epistola illa Bernhardi ad Thomam de Bononia est optima.” Uott.

⁷¹ 1587. október 10. Bécs. *Corvinus* levele *B. Boldizsár*hoz! „Misi ad Clusium, ut nove perscriberet.”

„Cuperem scire an iste libellus secretarii de caede Turcarum approbaretur: si enim recte descripsit historiam, passum inde alicuid pro iucunda inventione eligere, ne in tam generoso facinore nostrae Musae sileant.” Uott.

⁷² 1588. augusztus 22. *Selmecz. B. Boldizsár Sindli Lénárd*hoz. Uott.

⁷³ 1588. december 11. Bécs. *Florenius Pál* levele *B. Boldizsár*hoz! „De librorum apparatu nihil adhuc perfeci, neque enim mihi ostensi sunt, cum videro faciam quod sum iussus et significabo.” Uott.

⁷⁴ 1590. január 27. Rohoncz. *B. Boldizsár* levele *Knésity Márton*hoz. Uott.

Így lett *Batthyány Boldizsár*, korának egyik legképzettebb, legtudósabb főura a híres németújvári könyvtár megalapítója és kiépítője. Lehet, hogy *Boldizsár* atyja, *Kristóf* is gyűjtött némi könyvanyagot, azonban a könyvtár hatalmas méretű gyarapítása kizárólag *Boldizsár* érdeme. Reánk maradt néhány könyvszámlája szerint *Boldizsár* 245 munkát 483 forint és néhány krajcár, tovább 24 tallér és 3 schilling értékben vásárolt, ami azonban *Boldizsár* könyvbeszerzésének nyilván *csak töredéke*, mert hiszen összes könyvszámlái — sajnos — nem maradtak meg. *Boldizsár* könyveinek túlnyomó többsége latin nyelvű, sok azonban a francia és német nyelvű is, viszont feltűnően *kevés a magyar*, aminek oka talán az lehet, hogy ezeket nem Bécsből és külföldről szerezte be, hanem valószínűleg maguktól a szerzőktől vásárolta, vagy kapta ajándékba. Igen kevés a horvát és olasz nyelvű könyv is.

A tudományszakok közül bőven van képviselve a teológia, már kevesebb a jogtudomány, de több a természettudományi és orvostudományi könyv. Képviselve van meglehetősen nagy számmal a történelem, azután a földrajz, bölcsélet, szépirodalom, költészet, retorika, a nyelvtudomány nyelvtanokkal és szótárakkal, a hadtudomány, sőt némileg az ethnographia is.

Boldizsárban tehát a sokoldalú érdeklődéssel és nagystílű képzettséggel a határtalan könyvszeretet párosult, melynek eredménye lőn a németújvári könyvtár.

A mai körülmények közt, — eltekintve attól, hogy nem is tudjuk, hogy a németújvári könyvtárból mi maradt meg —, nem vagyunk abban a helyzetben, hogy a helyszínén, a németújvári franciskánus rendházban kötetről-kötetre agnoszkáljuk a *Boldizsár* által szerzett könyveket. Mindenesetre sok könyv került ide *Boldizsár* halála után fia, a nagy protestáns *II. Ferenc* és unokája, a konvertált és rekatolizált *I. Adám* idejében is. Került ide könyv a két *Bejtbe* prédikátor jóvoltából is, ez utóbbiak szerzeményének egy része azonban elkerült Németújvárról.

A németújvári könyvtár állományáról a XVIII. század folyamán egy katalógus készült, mely megvolt a körmendi levéltárban. Természetesen az egész katalógust nagy terjedelme miatt közzétenni nem lehet, ámde közöljük, mint Függelékünk utolsó darabját, a katalógus francia és olasz (tehát: román) nyelvű könyveinek jegyzékét, mert itt a könyvek kiadásának évszáma maga is beszédes bizonyíték arra, hogy ezeket még *Boldizsár* szerezte. Ezek közt persze találunk olyanokat is, amelyek a reánk maradt számlákban elő nem fordulnak, de 1590 előtti kiadványok lévén, azokat nyilván mind *Boldizsár* szerezte be. Bizonyíték tehát ez is arra, hogy *Boldizsár*nak nem minden könyvszámlája maradt reánk.

Noha — sajnos — *Boldizsár* könyvtárának egykorú katalógusát nem ismerjük, ilyen nem maradt ránk, mégis a fennmaradt néhány számlából,

hozzátéve ezekhez a fenn *nem* maradt számlák adatait, továbbá *Boldizsár* atyjának, *Kristófnak* könyvszerzeményeit, megállapíthatjuk hozzávetőleg, hogy *Boldizsár* könyvtárának tételszáma úgy *Mossóczy*, mint *Brutus* nagyszabású könyvtárának tételszámait mindenesetre meghaladhatta.

Természetesen *Boldizsár* halála után a németújvári könyvtár állománya nem gyarapodott olyan tempóban, mint *Boldizsár* idejében. Fia, *II. Ferenc* és unokája *I. Ádám* sem voltak ugyan a könyvek ellenségei, de egyik sem volt távolról sem olyan szerelmese a könyvnek, mint *Boldizsár*. A könyvtár nagyobbmértvű gyarapodása megszűnt akkor, amidőn *I. Ádám* idejében a Könyvtár a várból, családi letétként, lekerült a franciskánusok rendházába, ahol annak egy jó része — reméljük — ma is őriztetik.

A *Batthyány Boldizsár* könyvszerzéseire vonatkozó és a XVI. század második feléből való igen értékes kultúrtörténeti becsű leveleket és számlákat az alábbiakban közöljük, azzal a megjegyzéssel, hogy ezekből néhány darab a körmendi levéltár most folyó restaurálásakor máris előkerült.

Dokumentumok*

I.

1570. ÁPRILIS 22. BÉCS.

Hiller Erhardt bécsi könyvkereskedő levele Batthyány Boldizsárhoz, melyben könyveket és azok számláját küldi és kéri a könyvek árának megküldését, mert a pénzre szüksége van.

Laus Deo 1570. adi. 22 Aprilis.

Mein gantz underdenichen Dinst zu vor.

Wolgeberner gnediger her, auff ewer begern schick ich E(wer) G(naden) himit etliche bucher die wist zu empfachen. Neben so langt mein gantz undertnehig fleysich bitt an E. G. ihr woltt mir solchs geltt bey ewer diener so er herauff geschickt wurtt, mir herauff verschaffen, dan ichs fur war ser nottorfdig bin, thu darneben E. G. was euch lieb ist, wo ich E. G. wyder dienen kan soltt ihr mich willich finden da mich darimben befellen.

Dattum ut supra, in Wien.

Erstelich etliche umbundene bucher	5 taller
6 kalender zu Prespurg	1/2 taller
1 Teatrum vitae humanae	9 taller
1 Historia Martirum	4 taller

1 Ungerisch pauren kalender	— — —	β 2
1 Teatrum Diabolorum	3	taller
4 Centuria Nasz.	2	taller
1 Register 4-to	— — —	β 6
		facit taller	24 β 3

E. (wer) G. (naden) V. (nterteniger) D. (iener)

Erhardt Hiller
buchhändler.

Kivül címzés: Dem edlen wolgebornen Hern Balthaser Butteani Ro. (misch) Kay. (serlichen) Mayestät Ratt und Mundtschek (így!), meinem gnediegn hern zu hand.

Egy ív papíron, kívül gyűrűs zárópecséttel, melyben E. H. betűk és mesterjegy látható. A Batthyány család körmendi levéltárában.

2.

1571. FEBRUÁR 23. BÉCS.

Hiller Erhardt bécsi könyvkereskedő levele Batthyány Boldizsárhoz, melyben kéri, hogy az 1570. június 13-án átadott és 17 rénes forintot kitevő számlát fizesse ki, mert Augsburgba akar utazni és pénzre van szüksége, s ha útjából hazatér, egyszer személyesen óhajt Boldizsárhoz eljönni és valamit magával hozni. Azután egy 4—5 éves lovat kér, s jelzi, hogy március 4-én Sopronban lesz.

Laus Deo 1571 ad. 23 februarii in Wien.

Mein gantz underthenigen willichen Dinst zu vor. Wolgebornner Gnediger Her, E. G. gsundt un glugklich wol gehen hor ich gern. Wist auch der halben auch gott lob in zimlicher frischer gsundthait der almechtig gott wols noch lenger schicken auff E. Gnaden nach seinen willen, Amen.

Gnediger her, nach dem ich fur habens bin auff Augspurg zu reysen, so wissen E. G. das ich ein auszuch den 13 Junii Anno 70 ubergeben hab, thut lauder 17 f. Reynisch. Ist mein freundlich bitt an E. G. ihr woltt solchs geltt meinem Diener oder brieffzeycher zu stellen, dan viel gutte neue bucher verhanden sein, so, ir gott gnatt verleytt, das ich die Reysz verricht, wil ich als dan einmal selbst zu ewer gnaden kumen und was mit bringen.

Neben auch so langtt mein underthenig bitt an E. G., ob ihr mich kundt verschehen mit einen gutten Ross, das ich darauff berutten wer, welchs E. G. jarwol thun kundtt, das bey 4 oder 5 Jar altt wer und nicht junger. Das wolt ihr mir schicken, ist mir dasz gedient dan das ihr mir das geltt schickt was das Ros merers wertht sein wirtt, sol ich kegen E. G. nicht gantz underthenig vergleichen es sey mir geltt oder wertht, auch das kein Collerer nicht sey wie ich mich dan E. G. gantz versich und thue befellen, ich wil, auch wils gott auff den 4 Martii und die gnatt des hern mit unsz allen.

Dattum Wien, ut supra.
E. G. U. D.

Erhardt Hiller
buchhändler

Kívül címzés: Dem wolgebornen hern hern Balthaser Butheani Rom. Khay. Maiestat Ratt und Mundtschenck, meinem gnedigen und gunstigen hern us.

*Schleimitz.*¹

Fél ív papíron, kívül mesterjegyes gyűrűs zárópecséttel, E. H. betűkkel. Ugyanott.

3.

1571. MÁRCIUS 5. SOPRON.

Hiller Erhardt levele Batthyány Boldizsárhoz, melyben kéri, hogy vagy küldje meg a számlája szerint esedékes húsz forintot, vagy adjon neki egy jó lovat.

Mein gantz underdenigen willichen dinst zu vor. Wolgeborner gnediger her, ich hab Ewer G. (naden) vor acht tagen ain brieff bey E. diner uberschick. Ist derhalben mein gantz freundlich bitt, Ihr wolt mir bey brieffzaycher nach laud des Auszuh 20 f. schicken, oder mir ain guts Ros das statt mir kegen Ewer gnatten gantz underthenig wiedrum zu verschulden (?) und thue damit was E.(wer) G.(naden) lieb ist. Dattum Oedenburg, den 5 Martii anno 1571.

E. G. V. D.

Erhardt Hiller
buchhändler

¹ Szalónak torzított német neve.

Kívül címzés: Den wolgebornen Hern, Hern Balthaser Butheany
Röm. Khay. Maiestät Ratt und Mundtschenk, meinem
gnedigen hern

Schleimig

Eredetije fél ív papíron, mesterjegyes gyűrűs zárópecséttel.

4.

1571. MÁRCIUS 13. BÉCS.

Hiller Erhardt levele Batthyány Boldizsárhoz, melyben elismeri levelének és a pénz átvételét, ha utazásából valamit magával tud hozni, egyszer személyesen megy el Boldizsárhoz. Azután a felesége által küldött sváb mézeskalácsról ír.

Laus Deo 1571. adi 13 Martii in Wien.

Mein gehorsamen Dinst zu vor. Wolgeborner gnediger her, Ewer G(naden) schreiben mit sampt den geltt hab richtig empfangen, bitt der halben woltt mirs nicht vor vbel haben vnd so ich mein Reys wils gott verrich vnd ettwas gattung mit mir bringe, wil ich ein mal selbst zu Ewer gnaden kumen.

Himit schickt mein hausfrau Ewer gnaden etlich schwawische lezeldn, die wollen Ewer gnaden versuchen sein zum schlaftrunck vnd sunst ser gutt, sie bacht selber, so Ewer gnaden etliche haben wollen, machtt ihr zu gelegenheitt zu schreiben, sollen sie E. G. gschickt werden, himit schick ich E. G. ain kleines tractenlein, ich hett wol sunst etliche newe gattung, sein aber nicht gebunden, ich wil E. G. was zu richten lassen vnd mit ersten zu schicken, damit ihn die gnatt des hern befallen.

Dattum ut supra.

E. G. W.

Erhardt Hiller
buchhändler

Kívül címzés: Dem wolgebornen hern hern Balthaser de Batthyan
Rhomisch kayserlichen Maiestat Ratt vnd Mundt-
schenck meinem gnedigen hern

Schleimig.

Eredetije egy ív papíron, kívül Hiller mesterjegyes gyűrűs zárópecsétjével.

1571. DECEMBER 14. BÉCS.

Aubri János bécsi francia könyvkereskedő levele Batthyány Boldizsárhoz, melyben a *Rerum a Societate Jesu in oriente gestarum* című műről ír, azután tudatja, hogy a *Coelum Philosophorum* a *Dialogi de Alchimia* című munkákból példánya nincs, kereste ezeket a többi könyvárusnál is, de példányt nem talált. Azután a most küldendő *Moriens Romain* című munkáról ír.

Tres magnifique Seigneur, iay receu per l'ung de nos domestiques ung memoire suiuant lequel ie uous encuoyé les lieures soubz escriptz pour lequels ay esté payé comme aussi demi thalar me restoit quant partistes d'icy pour ung *Rerum a Societate Jesu in oriente gestarum* ie n'ay plus de *Coelum philosophorum* ny de *Dialogi de Alchimia* et ay cherche chez les aultres libraires, mais n'en ay trouué aucun. Vostre Seigneurie uoirra le *Moriens Romain* que presentement uous enuoye, car il me semble soit beaucoup plus ample que nestoit celuy que derniere-ment vous vendey, affin si le demandies pour quelque aultre le retenies plus tost pour uous mesmes. Je n'ay rien receu de nouveau digne estre mandé a votre Seigneurie feray fin apres auoir prie Dieu uous augmenter ses graces. A Wienne ce 14 Decembre 1571.

De Votre Seigneurie
humble serviteur
Jan Aubri libraire francois

Idea Medicinae	} simul cupacti (sic!)	fl.	1 k.	15
Disputatio de Medicina				
Raymundi Lulii Mercuriorum	} simul cumpacti	fl.	1 k.	—
Ramundi Lulii de sancta Essentia				
Laurentii Venturi de conficiendo lapidis philosophorum	} simul compacti .	fl.	— k.	48
Dialogi Garlandi 8.				
Moriens Romani cumpacti 4-0		fl.	— k.	28
Lapis metaphisicae Dorn				
Chimicum artificium prima pars dorn simul cumpacti		fl.	— k.	48
Chimicum artificium secunda pars				
Rerum in Galia gestarum cumpacti		fl.	1 k.	32
				fl. 1 k. 51
Rerum a Societate Jesu in oriente gestarum R		fl.	— k.	34
				f. 6. k. 25.

Eredeti, fél iv papíron.

1573. OKTÓBER 31. BÉCS.

Aubry János bécsi francia könyvkereskedő levele Batthyány Boldizsárhoz, melyben írja, hogy az alább fölsorolt könyveket Sallér Farkas által megküldi, s amelyeket az idő rövidsége miatt beköttetni nem tudott. Jelzi, hogy van neki több jó francia könyve is. Végül az úton egy hordóban elmaradt naptárakról ír, melyeket ha visszakap, küldeni fog belőlük.

Au nom de Dieu le dernier octobre 1573 le Wienne.

Tres magnifique et tres honore Seigneur, y a dix jours que receus ung memoire de quelque petit liures desirez auoir l'ung des serviteurs de Votre Magnificence et lors n'ayant encor rien receu de nos lieures nouveaux ne vous peu enuoyer aucuns des dicts liures jusque a present ayant seulement hier receu uos dicts liures ce jourd huy est uenu uers nous l'ung des serviteurs de votre dicts Magnificence nomine Wolff Schaller, auquel ay deliuray les liures sous escriptz lesquelz pour la brieuete du temps nont peu estre relies et les enuoyé a votre dicts Magnificence esperant, que sont reliurs par de la, qui les pourront reliev ou si non me les rennoyant par de ça par la premiere comodité les feré reliev, nous auons beaucoup d'autres beaux liures francois que reservons a quant votre Magnificence retournera par de ça. Quant aux Calendarium ou Ephemerides pro anno 1574 le malheur a voullu quilz sont restes avecq autres liures dans ung tonneau, lequel nous est demeure derriere par les chemins, que esperons toutesfois recepuere dans 15 jours et les ayant receus ne fauldray a en envoyer a votre dicts Magnificence faisant fin par mes humbles relations a votre Magnificence priant Dieu pour icelle.

De Votre Magnificence humble serviteur

Jan Aubry.

Epistola ornatissimi cuiusdam viri in 4-o	f. — k. 20
Histoire des Massacres de France 8-o	f. — k. 12
Epistola Carpentarii in 4-o	f. — k. 10
Responsio ad orationem in concilio Helvetiae habita 8.	f. — k. 4
Carmina illustrium Germanorum in 4-o	f. — k. 6
Dialogus novus in 8-o	f. — k. 12
Von Vervolgung der Kirchen 8-o	f. — k. 12
Hieronimi Zanchi de Trinitate in folio	f. — k. 2

¹ Itt *Szegedi István*: Assertio Vera de Trinitate contra quorundam deliramenta, quae ex Seruati aliorumque phanaticorum hominum opinionibus nunc primum in quibusdam Hungariae partibus exorta et publicata sunt, című munkája értendő, 1573. Genf, Vignon.

<i>Stephani Zegedini</i> de Trinitate 8-o ¹	f. — k. 15
Epistolarum Theologorum Theodori Bezae 8-o	f. — k. 35
Fides Jesu et Jesuitarum 8-o	f. — k. 30
Litere de Sr P. Martir in 8-o	f. — k. 4
Preseruatif contre les Jesuistes 8-o	f. — k. 6
Harangue de Monsieur de Valance 8-o	f. — k. 10
Histoire de la guerre de Cypre 8-o	f. — k. 30
Bericht wider die Juden deudsch in 4-o	f. — k. 12
Disputatio de medicina noua Theophrasti paracelsi 4-a pars	f. — k. 35
Summa	f. 6. k. 13

Kívül címzés: Au tres magnificque et tres honore Signeur Monsigneur Balthazar Búdchiany.

La part ou il sera.

Eredetije papíron, kívül gyűrűs zárópecséttel, melynek ábrája valami mesterjegy féjét mutat.

7.

1574. JÚNIUS 18. BÉCS.

Aubry János bécsi francia könyvkereskedő levelé Batthyány Boldizsárhoz, melyben mindenekelőtt a neki küldött pénzeket nyugtatja, azután jelzi, hogy küldene könyveket, de attól tart, hogy azok nem nyerik meg tetszését, s így inkább vár, míg Boldizsár eljöhet Bécsbe. Azután francia szakács szerzéséről, végül a francia Dialogus és egyéb könyvek megküldésének körülményeiről ír.

Au nom de Dieu le 18 Juing 1574 en Wienne.

Tres magnificqu et honore Signeur, par ce present porteur ay receu cinq ducatz de Sallzburg valent k. 105 piece et quatre ducatz d'Hungrie a k. 108 la piece, qui fait en somme toutte quinze florins cinquante et sept kreutzers ie dis f. 15 k. 57 et votre Magnificence me debouit du pesse f. 14 a present par votre serviteur present porteur ie uous enuoye les liures cy apres escriptz au memoire cy en clos montans a trente ung florin quinze kreutzers, ie dis f. 31 k. 15 ie usse heu la comodité et loisir faire relier quelque autres liures par votre Magnificence eust altres liures agreables qui ceux luy enuoye a present luy eusse volontiers enuoye, mais ayant crainte en enuoyer aucuns vous uierendroyent a desplaisir attendray a les vous faire veoir a quant il plaira a Dieu vous rammer en santé en ce pays.

Au rest tres magnifique Seigneur suiuant le comandement ay de votre Magnificence si ie pouuois trouuer quelque cuisinier francois pour servir icelle sçaures, qui l'y en a ung par de ca le quel iay areste passant par cy retournant de Pologne le quel iay aussi prie vouloir rester icy a mes despens jusque a ce que iaurons auiz de votre magnificence s'il vous plairoit le retenir ou non et le usse volontiers enuoye des a present uers votre Magnificence si le present porteur si fust accorde mais il luy a semble meilleur que premierement en escruisse ung mot a votre Magnificence disant que dans huict iours il retourneroit par de ca et nous en donra responce.

Quant aux liures que ienuoye a votre Magnificence entre aultres trouueres ung Dialogue françois, que ie croy vous plaira comme aussi quelque aultres liures, qui y sont mais ie supplie humblement votre Magnificence ne uoloir dire qui cest qui vous les a enuoyes, car ie serois en grand peine pour iceulx liures mestant expressement deffendu deu amener en ce pays et si bien quelque aultre Seigneur me donnoit d'ung des dictz Dialogues so escuz ie ne luy en pourrois bailler par tant en ce ie me confieray en votre Magnificence.

Quant aux nouvelles de par de ca sçaures qu'on porte icy le dueil du Roy de France et en huict jours est bien passe huict ambassadeurs francois allans en Pologne plusieurs esperent, que le Roy de Pologne passera par cy avecq consentement des Polonois pour aller prendre le couronne en France et par ce que votre Magnificence aura aduiz de ceste cour de plus grande personages, qui de moy feray fin a la presenté apres auoir bache les mains de votre Magnificence priant Dieu par icelle.

De votre Magnificence humble et obeissant
serviteur a jamais
Jan Aubry.

Le Theatrum Orbis Terrarum peint que ie uous enuoye est des meilleurs et mieux paintz se peuuent trouuer et est paint en la maison de l'auther mesmes l'ayant moy mesme achepté duch (?) Ortelius.

Kívül címzés: Au tres magnifique et tres honore Seigneur Monsigneur Balthazar Bachianj la part ou il sera.

Eredetijé fél ív papíron, gyűrűs zárópecsétje elveszett.

8.

1576. MÁRCIUS 8. BÉCS.

Aubry János bécsi francia könyvkereskedő levele Batthyány Boldizsárhoz, melyben írja, hogy egy csomag könyvet küldött neki és sajnálja, hogy a Vita Admiralií Castilionaei című könyvet nem küldhette meg, de

reméli, hogy Frankfurtból való visszatérte után más könyvújdonságokkal egyetemben ezzel is szolgálhat. Azután a franciaországi politikai és egyéb hírekről tudósítja.

Au nom de Dieu le 8 Mars 1576 a Vienne.

Tres magnifique et honore Signeur, la presente sera pour accompagner ung petit paquet de liures, que ie vous enuoye par ce present porteur vostre serviteur, ie suis bien marry, que ie nay un Vita Admiralii Castilionaei pour le vous enuoyer, mais iexpere vous l'enuoyer a nostre retour de Franckfort auecq quelque aultre chose de nouveau que iay *entendu est inprime*, nous partirons dans huict jours Dieu aydant pour aller au dicts Franckfort.

Nous auons certainnes nouuelles de France, que le Roy de Nauarre est enfuy du Roy de France des le 3-e de february passé et cest retire auecq les huguenotz et mal contants. Des le 21 Januier passe monsieur Dauuille auecq ses troupes sadjoignit auecq Monsieur le Ducq Casmir entre Diion et Beaulne et dit on que le 28 ensuiuant Monsieur le Duc D'Alañon frere du Roy auecq la plus part de la Noblesse de France les sont aussi nenus trouuer et dit on quilz sont bien 80.000 hommes ensemble l'on a ci deuant par de ça faict courir le bruict, que les papistes auoient bien defaict 1200 hommes des reitres du dict Signeur Casmir, mais cela cest trouué faulx. Il se faict a present une diette ou landtag en Angleterre ou sont plusieurs ambassadeurs tant du Roy de France, du Roy d'Espagne, du prince d'Orange, que du Pape et aultres et espere on quilz concluront d'ayder aux bons francois a chastier les meurtriers et massacreurs, qui sont dans le Royaulme. L'on a aussi escript d'anuers dernièrement que le frere du Roy de France a este declare, publie, et est tenu pour roy de plus des trois pars de francois, mais de ceste nouvelle nauons encor la confirmation ains l'attandons de jour a aultre. Quant aux nouuelles de Pologne ie ne vous en sçay qu'escrire aussi vos seruiteurs vous en dirent de bouche plus que ie ne vous scaurois escrire a tant pour n'auoir aultre, ferai fin a la presente par mes humbles relations a vos bonnes graces et prie Dieu Monsigneur vous auoir en sa gard.

Votre humble serviteur a jamais

Jan Aubry.

Kívül címzés: Au tres magnificq et honore Signeur Monsigneur Balthasar Bachianj soit donne le presante,
la part quil sera.

Eredetije fél ív papíron, I. A. betűs, mesterjegyes, gyűrűs zárópecséttel.

Aubry János bécsi könyvkereskedő a fenti naptól folytatólagosan összeállított könyvszámlája Batthyány Boldizsár részére.

(1. oldal.)

Magnificus dominus Bachianj debet Bibliopolae Gallico pro infra-scriptis libris — ad. 27. februarii 1577.

La Legende du Cardinal de Lorraine 8-0	} Reliez f. — k. 35
Edicta Henrici tertii regis Galliae 8-0	
Ephemerides ad 77 compacta cum papiro	f. — k. 12
Apologia pro Monlucio 8-0	} ligatti f. — k. 35
De officio magistratus	
Promptuarium Exemplorum in folio ligattus	f. 3 k. —
Promptuarium virtutum ac vitiorum folio ligattus	f. 2 k. 30
Plutarchus de natura daemonum 8-0	} ligatti f. — k. 30
Camerarius de generibus divinationum 8-0	
Gobellius de Thermis 8-0	
Nomenclatura b. Lmg. Had. Junii 8-0 ligattus	f. 1 k. —
Simonius de peste m 4-0	} ligatti f. 1 k. —
Trimegistus Pymandras 4-0	
Histoire de France soubz Charles 9-e 8-0 Relie	f. 3 k. —
Histoire de France soubz Francoys 2-e Relie	f. 1 k. 10
Araetii problematum 3-a pars 8-0	} ligatti f. 1 k. 10
Tractatus de Antichristo 8-0	
Biblia magna Regia 8 vollumina compacta	f. 103 k. —

Item Pragae mense martio 77.

Discours Antimachiaueliste 8-0 Relie	f. 1 k. —
Aubertus de Re Metallica 8-0	} compacti f. 1 k. —
Quercetanus contra Aubertum 8-0	
Quercetanus Sclopetarius 8-0	
Fenottus contra Quercetanus 8-0.	

Item Wienae ad 24-0 may 77.

Pauli Jouii Elogia virorum armis et litetris illustrium folio ligattus	f. 4 k. —
Martiny Buceri opera Latina folio ligattum	f. 3 k. —

Eticha christiana Danaei 8-o ligatta	f.	1 k. —
Arrianus Historicus folio	} ligatti	f. 2 k. 20
Leydej moralis B. folio			
Harchii sententiae de Eucharistia 8-o	} ligatti	f. 1 k. —
Homiliae Nathaelis Nesechy 8-o			
Brevis notatio Boquini 8-o			
			f. 131 k. 12

(2. oldal.)

Musaei Jouianj Imagines 4-o cum papiro ligattum	f.	— k. 50
Confessio fidei comitis Palatini 4-o latine	} ligati	f. — k. 35
Confessio eiusdem germanice 4-o			
Leichpredigt germanice 4-o ligatum			
Carmina in Laudem Comitum palatini 4-o			
Wierius de ira morbo 8-o	} ligatti	f. — k. 50
Aulica vita in 8-o latine			
Hemingius de superstitio magno 8-o			
Vitae excellentium imperatorum 4-o ligattus	f.	— k. 40
Aulae turcicae descriptio 8-o ligattus	f.	1 k. 10
Theophrastus von offnen schaden 8-o	} ligatti	f. — k. 35
Theophrastus von wilden bader 8-o			
Alle heilsamen Bader in Teutschland 8-o			
Poemata Theodori Bezae 8-o	} ligatti	f. — k. 50
Ihesus nazaraeus 8-o			
Assertio Boquinj contra Jesuita 4-o			
Epistola Albuty ad <i>Jesuitas</i> 4-o	}	f. — k. 8
Oratio Rodingi Hasii 4-o			
Confessio fidei Theodori Bezae 8-o	} ligatti	f. — k. 50
Questiones et Responsio eiusdem 8-o			
Exegesis de coena 8-o	} ligatti	f. — k. 40
Dialogus de utraque in Christo natura 8-o			
Jordanus de peste 8-o ligattus	f.	1 k. —
Les oeuvres de F. Rablais 16-o <i>Relie dore</i>	f.	1 k. 30
Exposition Catholica in Novum testamentum folio ligattum	f.	10 k. —
			f. 19 k. 38
Ex altera parte	f.	131 k. 12
Adi primo martii anno 1577 accipi ad	f.	150 k. 50
Computationem thaleros 50 efficiunt	f.	58 k. 20
Restant	f.	92 k. 30

(3. oldal.)

Adi 17-o Augusti anno 77.

Almanach Thurneydes pro anno 77	f.	— k. 12
Commentaria Rerum Gallicarum, gebunden 2, theil	f.	2 k. —

Adi 21-o octobris anno 77.

Rerum in Aerma gestarum 8-o anno 77.	}	f. — k. 24
Rerum in Gallia gestarum 8-o anno 76.		
Acta conventus blesis anno 76.		
Carmina P. Fabri caesari Rudolphe adscripta	f. — k. 4	
Cromeri Polonia 8-o	f. — k. 12	
Alexander Sardus de moribus gentium 8-o	f. — k. 12	
Oratio funebris Lamberti Gruberi 8-o	f. — k. 6	
Oratio funebris Joannis Cratoris 8-o	f. — k. 4	
Aulicus Castilliony 8-o	f. — k. 12	
Thesaurus Philosophorum Theophrasti 8-o	f. — k. 12	
Theophrastus von frantzosaei 8-o	f. — k. 12	
Consolationes Philosophicae 8-o	f. — k. 10	
Apomasaris apotelesmata 8-o	f. — k. 24	
La Republicque de J. Bodni 8-o Reliéé	f. 1 k. 50	
	f. 6 k. 14	
De Lautre part	f. 92 k. 30	
Summe	f. 98 k. 44	

Monseigneur! outre les liures nouveaux ey dessus escriptz et que vous enuoyons par le present porteur je y en a encores quelques autres tant en francoys qu'en latin nouveaux qu'esperons vous faire veoir a votre retour de par de ca que desirons estre bien tost pour le besoing d'argent qu'auons a present cependant il vous plaira prendre en bonne part ce que dessus. A tant pour n'auoir autre ferons fin nous recommandans humblement a voz bonnes graces prians Dieu.

Monseigneur vous doint en sante longue et heureuse vye. De Wienne ce XXI d'octobre 1577.

Kivül: Compte de Monsieur Bachianj.

Eredetije egy iv papíron.

10.

1584.

Widmar Erhardt, valamely gráci könyvkereskedő cég könyvelője
Batthyány Boldizsár részére könyvszámlát állít ki.

Lausz Deo semper, Anno 1584 isten.

Erstlichen die opera Nicolai Selnecceri in 4-o Lipsiae

pro f. 3 k. 20 d. —
1 Diallogus D. Catherinae in 8-o Ingolstadii pro f. — k. 40 d. —

1	Stattliche Auszfürung etc. in 4-o unbunden pro ..	f.	1 k.	15 d.	—
1	Fr(ater) Turrianus de ecclesia catholica adversus Nuga- torias Cavillationes Antoni Sadellis Coloniae liber secundus pro	f.	— k.	35 d.	—
1	Censura orientalis ecclesiae pro	f.	— k.	30 d.	—
1	V. Unszer frauen am Elödperg unbunden pro	f.	— k.	20 d.	—
1	Träctätl das der Babst ein khindt tragen pro	f.	— k.	10 d.	—
1	Enchiridion Thimothaei Kirchneri 8-o unbunden pro	f.	— k.	52 d.	2
1	Commentaria Paulli <i>Manutii</i> in epistolas Ciceronis ad Atticum	f.	1 k.	20 d.	—
1	Joannis Glandorpii annotationes in epistolas fami- liares pro.	f.	— k.	45 d.	—
1	Opuscula medicorum de dosibus in 8-o pro	f.	— k.	40 d.	—
1	Joannis Jetzleri Tractatum de diurnitate belli Eucha- ristii liber unus Tigurii impressus pro	f.	— k.	16 d.	—
1	Parva biblia Michaelis Neandri Witebergae pro	f.	— k.	12 d.	—
1	Zwaj khurtze Tractatlein von Fegfeuer pro	f.	— k.	10 d.	—
1	Connubium adverbiorum pro	f.	— k.	16 d.	—
1	Geodesia Rancoviana von Landtrechnen 4-o pro ..	f.	— k.	9 d.	—
1	Predig von Prodt Prechen pro	f.	— k.	7 d.	2
1	Endtschuldigung Joan Schuelbein von neuen bäbst- lichen Calender	f.	— k.	3 d.	—
1	Fr(atris) Turriani contra ubiquistas et Arianistas 4-o pro	f.	— k.	4 d.	—
1	Grammatica Lossy pro	f.	— k.	24 d.	—
1	Nicolai Clenardi in Institutiones in graecam gramma- ticam	f.	— k.	11 d.	—
1	Doctrinae Jesuitarum praecipua capita Jesuitarum aucta	f.	1 k.	— d.	—
1	Das Leben Babsts Leonis etc. in 4-o pro	f.	— k.	28 d.	—
1	Stanislai Scholonii de vera et falsa ecclesia umbunden Item allerlaj diszputationes pro	f.	— k.	46 d.	—
1	Bibel Median windisch pro	f.	6 k.	— d.	—
1	Pandora Theophrasti pro	f.	— k.	18 d.	—
1	Dictionarium Theophrasti pro	f.	— k.	5 d.	—
1	Theophrastus de vita longa pro	f.	— k.	12 d.	—
1	Testamentum Theodori Bezae latine in 12-o pro ...	f.	— k.	45 d.	—
Den 15	Martii fur desz Hern gh. bei dem globitzer ge- schigt ein Purst khor pro 6 daller, thut	f.	7 k.	— d.	—
	Latus thuet	f.	29 k.	24 d.	—
Den 25	Julii geschikt ein Compendium Vrsini unbun- den 8-o	f.	1 k.	10 d.	—
1	Cuculus Calvinistarum 4-o pro	f.	— k.	16 d.	—

1 Consensus Jesuitarum Witembachii pro	f. — k. 8 d. —
1 Niderlendische Beschreibung etc, in 4-o pro	f. — k. 20 d. —
1 Tagbeschreibung pro	f. — k. 4 d. —
1 Cathalogum librorum novorum pro	f. — k. 4 d. —
Den 17 Martii die Monumenta Illustrium in folio pro .	f. 6 k. — d. —
Mer den Palutum in folio pro	f. 6 k. 30 d. —
Abermalen einen neuen cathalogum geschigt pro	f. — k. 4 d. —
Den 28 Martii desz hern gh. geschigt ein Theses Lipsiae pro	f. — k. 12 d. —
1 Reutterkhunst khayszers Stallmaister pro	f. 3 k. — d. —
1 Zeittung ausz Japonien sambt dem Puechl pro ...	f. — k. 37 d. 2
Mer schikht ich desz hern gh. den <i>Calepinum</i> octo seu decem linguarum und andersz pro	f. 13 k. 30 d. —
	<hr/>
	Latus thuet
	f. 31 k. 55 d. 2
	<hr/>
	Summa summarum thuet ..
	f. 61 k. 19 d. 2
An dieszem hab ich von desz Hern gh. empfangen den 28 Septem- ber anno 84 isten thuet	
	12 f.
	<hr/>
	Rest mir desz Hern g. lautter f. 49 k. 19 d. 2

Erhardt Widmar
Puechfuerer zue Grätz.

Kivül: Ausz zug anden wolgebornen Hern Hern Walthauszer von
Buthiän Freyher zum Gising unndt Schlannig, Rom Khay
May. Rath, Meinen gnedigen hern.
Eredetije egy ív papíron.

II.

1586 OKTÓBER 30—1587 JANUÁR 7.

Aubrynak vagy alkalmazottjának írásával készült könyvszámla
Batthyány Boldizsár részére.

Illustri ac generoso domino Balthasaro Pathiani.

Adi 30 Octobris 1586 per Wolff Schaller.

1 Calepinus decem linguarum folio	f. 9 k. —
1 Dionysius Halycarnasseus folio pars prima concolatus ...	f. 4 k. 40
1 Aeneas Sylvius folio	f. 3 k. 30
1 Jovianus Pontanus 8-o Basileae	f. 3 k. —
1 Pausanias concolatus folio	f. 3 k. 30
1 Hieroglyphica Pierii folio Basileae	f. 3 k. 30

3 Decembris 1586 per Jacob Vtzinger.

1 Bericht von den Japonischen Insulen	f. — k. 15
1 Gynaecium s. theatrum mulierum Modii	f. — k. 45
1 Vegetius de re militari congolatus 4-o Platinae	f. 2 k. —
1 De homine magno illo 8-o	f. — k. 15
1 Enchiridion controversarium 8-o	f. — k. 30
1 Gynaeciorum s. de mulierum affectibus 4-o Basileae:	f. 2 k. 20

7 Januarii 1587.

1 Dionysii Halycarnassei tomus secundus concolatus	f. 2 k. —
	<u>f. 35 k. 15</u>

Eredetije félv papíron.

12.

1587 FEBRUÁR 7. BÉCS.

Aubry János szolgájának Veilich Farkasnak levele Batthyány Boldizsárhoz, melyben a frankfurti vásárra menő Aubry részére könyvkívánságának katalógusát kéri, továbbá pénzt is kér, mert ura frankfurti hitelezőit ki akarja elégíteni.

Wolgeberner gestrenger gnediger her. Nach wunschung durch Gottes gnadt alles glücks und glücksehliger Wollfahrt sampt erpietungh meines unterthenigsten und jederzeit willigsten diensts. Haben E. Gnaden ahnzuzzeigen, nit sollen unterlassen, als nemlich wie dasz nach weinigh wochen die francfurter Oster Mesz anfangen wirdt. Daher wir dan alhie den mehrer theil unser bücher haben müssen, wofern also E. Gnaden will und begern ist, etzliche bücher derer ort gedruckt zu haben qualiscunque professionis, dieselbe auch wahren, begern E. Gnaden wolle einen catalogum derer bücher mir zukommen lassen, uff dasz denselben meinen hern Johan Aubry wilcher sich jetz zu Francfurt uffhaltet zeitlich genugh ubersende, und soll E. Gnaden ahm unterhenigst fleissigst, nach meinem geringen vermogen jederzeit gedient werden. Es ist auch hierbei ein verzeignusz deren bücher, wilche E. Gnaden auff verschiedne Zeiten durch E. Gnaden diener ausz meines hern laden gehabt. Und dieweil mein her uff zukinfftigen francfurter Marckt seinen Creditori eine zemliche summa zu thun ist, und dieselbige zuverrichten schuldigh uff solche zeit, wie auch pillich, wolle also Ewere Gnadt ahm unterthenigligsten und demütiglich gebetten dieselbe wolle mir disse beigeschriebene und geringe summa nach E. Gnaden wollgefallen zukommen lassen. Solchs umb E. G. zuverschulden sollen mich zu allen zeiten ahm höchsten befeleissigen, pittendt den Almechtigen

dasz E. Gnad dem gemeinen Vatterlandt zu nutz in langwirigen gesuntheit und glucksehliker wolfart erhalten wolle. In Wien, den 7 february 1587.

Ewer gnaden unterthenigster

Wolfgangh Veylich

diener desz herrn Johan Aubry

Kívül címzés: Dem Wolgebornen Hern Hern Balthasar von Butthian Freyher uff Güssingh und Schlamingh, Rom. Khays. Maiestet Rath und Obrister Stallmayster der Cron Vngarn etc. Meynem gnedigen hern.

Egy iv papíron, kívül két gyűrűs zárópecséttel.

13.

1588 JÚNIUS 23. BÉCS.

Aubry János Batthyány Boldizsár részére könyvszámlát állít ki.

Magnifico ac generoso domino domino Balthasaro Bathiani.

Vidi in Wien 23 Junii anno 88.

1 Relatio historica 4-o pgo (pergameno?)	f. — k. 27
1 Bellum giganteum 4-o pgo	f. — k. 35
1 Discours de la Norie 4-o pgo	f. 2 k. 15
1 Lipsi Epistolae 16-o pgo	f. — k. 32
1 Histoire de Machiauello 12-o pgo	f. — k. 55
1 Historia della China 12-o pgo	f. 1 k. —
1 Lipsi in Ciceronem de Consolatione 16 pgo	f. — k. 20
1 De gigantibus 8-o pgo	f. — k. 15
1 Reisneri Emblemata 8-o pgo	f. — k. 33
1 Discours de la Beauté 8-o pgo	f. — k. 40
1 Vigelii Vrsach 8-o pgo	f. — k. 18
1 Minutius de morbo Gallico 8-o pgo	f. — k. 28
1 Mureti variaie lectiones 8-o pgo	f. — k. 38
1 Contanerus de perfectione rerum 8-o pgo	f. — k. 42
1 Machiauellius de Republica 8-o pgo	f. — k. 40
1 Gesnerus de serpentibus folio pgo	f. 1 k. 45
	<hr/> f. 3 k. 12

Ex bibliopolio Johannis Aubry

Librarii Aulici.

Eredetije fél iv papíron.

ÉV NÉLKÜL.

Hiller Erhardt könyvszámlája Batthyány Boldizsár részére.

Fur den wolgebornen Hern Hern Balthaser de Butteanno Ro(misch)
Kay (serlichen) Maiestät Ratt.

1 Trambuch	f. — k.	34
2 <i>Ungarisch</i> Kalender	f. 2 k.	—
10 Croata Kalender	f. 1 k.	—
12 Stuck in 8-vo zu binden	f. 3 k.	—
4 Stuck in 4-to zu binden	f. 1 k.	20
4 Pronosticon	f. — k.	9
1 Heldenbuch	f. 4 k.	—
1 Acta Romanorum pontificum	f. — k.	34
1 Anatomia Misse	f. — k.	12
1 Disputa Moneta	f. — k.	4
1 Encyclopedia	f. 1 k.	15
1 Von papstum zu Rom	f. — k.	18
1 Marcellus Palingenius	f. — k.	32
1 Sterbebüchlein	f. — k.	34
1 Wurczenlein für di krauth	f. — k.	30
1 Osterreichische Krigen annalen(?)	f. 2 k.	—
Fur ein tractetlein	f. — k.	36
Summa	f. 18 k.	37

E.(wer) G.(naden) V.(nterthäniger) D.(iener)
Erhardt Hiller
buchhendler.

Eredetije fél ív papíron.

ÉV NÉLKÜL.

Hiller Erhardt bécsi könyvkereskedő könyvszámlája Batthyány Boldizsár
részére.

Fur Hern Butheani.

Von gespensten	f. — g.	15
Alexi Petri Montani Alchimey buchl	f. — g.	45
Exempel buchl Messie	f. — g.	36

Los buchl	f. — g. 17
Traumbuchl	f. — g. 24
Rerum Gallie	f. — g. 36
Magia Naturalis	f. — g. 30
Confessio Augustana latine	f. — g. 36
Amades de Gaul	f. — g. 45
Zorn vnd gutte Gottes	f. — g. 30
Sprich worder	f. — g. 45
Apologie confessions Brentii	f. 1 g. 20
Confessio augsprurgica teusch	f. — g. 36
Offenwarung Cyterii	f. — g. 45
Hochzeyt predig Gerengel ¹	f. — g. 12
Quintus Curtius	f. — g. 30
Rerum Germanicarum folio	f. 1 g. 40
C(r)onica phililarine	f. 1 g. 30
Inquisicion Hispanica	f. — g. 24
	<hr/>
	f. 12 g. 56

E. G. V. D.

Erhard Hiller
buchhändler.

Eredetije fél ív papíron.

16.

ÉV NÉLKÜL.

Aubry János bécsi udvari könyvkereskedő számlája Batthyány Boldizsár részére.

1 Civitates Orbis terrarum in folio, reliez	f. 12 k. —
1 Annales Glycae in 8-o reliez	f. — k. 48
1 Historia Neapolitana Pandulphi, reliez	f. — k. 48
1 Camerarius in acta in 4-to	f. — k. 35
1 Descriptio caesarum 8	f. — k. 15
1 Supputatio annorum mundi in 8.	f. — k. 6
1 Acta concordiae in 4-to, reliez	f. — k. 10
1 Summarischer begriff von abendmal	f. — k. 20
1 Sendbrief Bezae in 4-to	f. — k. 2
1 Examen Araetii in 16-o	f. — k. 10
1 Discours sur la mort de la Roger de Nauarr	f. — k. 6

¹Gerengel Simon az 1560-as évek végén soproni prédikátor volt.

1	Zwo predigt von abendmal	f. — k. 4
1	Oratio Rasarii deudsch 4-to	} f. — k. 8
1	Figure du meurtre de L'Amiral	
1	Bachius de thermis folio, reliez	f. 3 k. 30
1	Tertia pars Erasti 4-to, reliez	f. — k. 43
1	Historia natalis comitis in 4-to, reliez	f. 2 k. —
1	Poemata in victoriam contra turcas 8-o, reliez	f. — k. 40
1	Francisci Franciscados 8, reliez	f. — k. 36
1	Tractatus theologicarum Bezae folio, reliez	f. 4 k. —
1	Discours de la religion et castram. 4-o, reliez	f. 2 k. 35
1	Histoires tragicques in 16-o, 5 vollumina, reliez	f. 4 k. —
1	Annales de France alleman., folio, reliez	f. 3 k. —
		<u>f. 3 k. —</u>

Eredetije fél iv papíron.

17.

ÉV NÉLKÜL, AUGUSZTUS 17.

Hiller Erhardt bécsi könyvkereskedő Batthyány Boldizsár részére könyv-
számlát állít ki.

Furn Hern Büttheani seiner Gnaden, den 17 Augusti.

1	Artznei buch Rimer	β 7 solvit.
1	Petrus Pomponius	β 6 solvit.
1	Pontianus	β 3 solvit.
1	Isayci Judei	β 5 solvit.
1	Historia Veneti	β 4 solvit.
1	Mathie Casuiti de Heroicis	β 4
1	Tractatus poliganie	} β 6
1	De inventione	
1	Eikones	
1	Neanisse	
2	Gros schreib kalender	β 1
10	Vngarisch kalender	β 8
24	Pauren kalender	β 6
10	lateinisch kalender	β 8
1	Klein kalender	β . 12 den.
8	Schreib kalender	β 5

6 Gemaltt estaffetl	β 4
1 Inquisicion	β 10
Facit	fl. 9 β 5 12 den.
E(wer) G(naden) D(iener)	

Erhardt Hiller
buchhändler.

Kivül: Auszug für den wolgebornen hern Hern Bütheani seiner Gnaden.

Eredetije egy ív papíron.

18.

ÉV NÉLKÜL.

Hiller Erhardt bécsi könyvkereskedő levele Batthyány Boldizsárhoz némely könyvek megküldése tárgyában.

Mein Dinst zu vor. Wolgeborner gnadiger her, nach dem ich vor gangene Cronung¹ ewer gnaden vber andwortt hab etliche gattung wie hernach volggt ist mein gantz freundlich bitten E.(wer) G.(naden) die wollen mir solchen Resbey gelegenhaytt zu schicken den damit was E.(wer) G.(naden) lieb ist und ihn die gnatt des hern befallen.

Erstlich 5 Turckischen Kayser hoff gesin abgemaltt	β 25
25 <i>vngarisch</i> kalender, item lateinisch kalender	β 26
1 von vnter <i>vngarisch</i>	β 4
1 Teutschen kalender in papir	β 4
Facit	β 59
E.(wer) G.(naden) D.(iener).	

Erhardt Hiller
buchhändler.

Kivül címzés: Dem wolgebornen hern hern Balthaser de Butheano Ro.(misch) Kay(serlichen) Maiestet Ratt meinem gnedigen hern zu

Schleiming.

Eredetije fél ív papíron, Hiller mesterjegyes gyűrűs zárópecsétjével, és még egy gyűrűs zárópecséttel.

¹ Itt nyilván *Rudolf* király 1576. évi koronázására céloz!

ÉV NÉLKÜL.

Hiller Erhardt bécsi könyvkereskedő levele Batthyány Boldizsárhoz, melyben hátralékos követelésének kifizetését kéri.

Mein Dinst. Wolgeborner Genediger her, ich hab E. G. etlich mallen gschrieben, aber mich nie beandwortt, langt derhalben mein fleisiche bitt, ihr woltt mir den ausstenden alden Rest brieff Zeycher richtig machen, wil alsdan E. G. was ganz news zu schicken. Thut der Rest in allen 13 fl 1 β Reinysch. Ich hab zu Ewer Gnaden selber komen wollen alhie sostin E. G. als baltt hin weck, damit E. G. zu dienen.

E. D. A.

Erhardt Hiller
buchhändler.

Kívül címzés: Dem wolgebornen hern hern Walthasser de Bütheano Romisch kayserlich Maiestet Ratt meinem gnedigen hern derzeit zu

Prespurg.

Eredetije fél ív papíron, kívül zárópecsét nyoma.

ÉV NÉLKÜL.

Aubry János bécsi udvari könyvkereskedő könyvszámlája Batthyány Boldizsár részére.

Pour Monsieur Bathiani enuoye a Prespurg.¹

Topica theologica Hipperii 8-0	f. — k. 12
De coniugio etc. henningii 4-0	f. — k. 20
Contareni Historia 4-0	f. — k. 18
Historia Hieronimi Rubei	f. 3 k. 15
Medicinae veteris deffensio 4-0	f. — k. 30
Histoire entiere des troubles in 8-0 francois	f. 1 k. 45
2 Wunder Artzney 8-0	f. — k. 24
Discours Modernes 16-0	f. — k. 12
Des flores de graece 16-0	f. — k. 30
Tractatus theologicus Bezae vollumen 2-um folio	f. 2 k. 45
	<hr/> f. 16 k. 24

Eredetije fél ív papíron.

¹ Lehet, hogy *Boldizsár Rudolf* király koronázásán volt (1576-ban) Pozsonyban.

ÉV NÉLKÜL.

Hiller számlája Batthyány Boldizsár részére.

1. Opera Philippi 4 partes	f. 6 k. —
2. Novum testamentum Losii	f. 3 k. 30
3. Cathalogus gloriae mundi	f. 4 k. —
4. Chronicon Turcicum	f. 5 k. —
5. Plinii Historiae	f. 4 k. 50
6. Theatrum hystoricum	f. 3 k. 15
7. Guualtherus in Johannem	f. 3 k. 12
8. Guualtherus in Lucam	f. 3 k. 45
in Matthaeum	f. 4 k. 40
in Marcum	f. 2 k. 45
Guualtherus in Esaiam	f. 3 k. 30
in Acta	f. 2 k. 30
in Prophetas doudecim	f. 3 k. 30
ad Corinthios	f. 3 k. 40
ad Romanos et Galatas	f. 3 k. 45
9. Annales Sanctae Scripturae	f. 1 k. 30
10. Ephemerides Moestlini	f. 1 k. 30
11. Imperatorum Romanorum Numismata	f. 1 k. 10
12. In virulentam Andreae Buchenii	f. — k. 45
13. Martini Rulandi Synonima	f. 1 k. 10
14. Acta Romanorum Pontificum	f. — k. 45
15. Legatio Imperatoris Manuelis	f. — k. 48
16. In exodum Strigelius	f. — k. 52
17. Proverbie Gartneri	f. — k. 30
18. Biblia Sacra Antuerpiae	f. 2 k. 40
19. De praecipuis horum temporum controversiis	f. — k. 40
20. Phrases Sulneri	f. — k. 40
21. Aretius in 4 Euangelistas	f. 4 k. 30
22. Libri tres Odarum	f. — k. 35
Latus	f. 86 k. 7
Aretius in Apocalypsin v.	f. — k. 45
Aretius in Epistolas Johannis	f. — k. 45
Dauid Chytraeus in Micheram et Nasum	f. — k. 40
Compendium Vrsini	f. 1 k. —
Sebastiani Verronis Jesuastri	f. — k. 18
De ecclesia Philippi Mornaei	f. — k. 16
Joannes Juellus adversus Thomam	f. 3 k. —
1 Concordia in 4-o p.	f. 2 k. 30

1 Lossius in Acta Apostolorum	f. 4 k. —
1 Metropolis Historiae Salis p.	f. 2 k. 30
1 De substantia foederis 8.	f. — k. 32
<hr/>	
Latus thuet	f. 16 k. —
Summa summarum	f. 80 k. —

Reynisch

Eredetiye minden megjegyzés nélkül egy ív papíron.

22.

ÉV NÉLKÜL.

Úgy látszik Hillernek befejezetlen számlája, vagy számla fogalmazványa.

— Cento Novella	45 k.
— Pflantzbuchl	8 k.
— Von alden Meystern	15 k.
— Kunstbuchl	7 k.
— Buchsen meysterey	8 k.
— Vie arczney	6 k.
— Zan arczney	5 k.
— Velttbaw	17 k.
— Erste und ander Centurien Wieler Nesz (?)	I f. 12 k.
— Von Concilio zu Drient	15 k.
— Petri Pauici lawrinesch	26 k.
— Reinicken Fuchs	20 k.
— Kunstbuch Falopii	30 k.
— De spiritibus plantarum	15 k.
— Abrisbuch Alisii	36 k.
— Consolati: Pfeffinger	10 k.
— Nova veteresque Dactii	5 k.
— Cronologia Chitrei	36 k.
— Formule quetam Cawde (?) ¹	3 k.
— De precipuorum generibus	38 k.
— Methatus Wigandi	8 k.
— Actiones due Soretari	8 k.
— Virorum qui suficit (?) vitae	20 k.

¹ Talán helyesebben: Formulae quaedam causae!

— Clutii solini	15
— De neutralibus	8
— Wiganti de homine integro	7
— Heshusius de severo arbitrio	15

Eredetije fél ív papíron.

23.

XVIII. SZÁZAD MÁSODIK FELE.

Kivonat a németújvári könyvtár igen hibás másolású jegyzékéből.

(54. oldal.)

U. †

Sub hac Littera U † signata continentur libri manu scripti catholici.

1. Historie de la mappe monde Papistique en laquelle... Liber sine titulo, lat. got. de variis historiis, 1 folio.

(55. oldal.)

V. †

Sub hac Littera V † cruce signata continentur libri *Gallici* catholici.

1. Historie dela mappe-monde Papistique, en laquelle par Frangi Delphe escorche Messes 1567. 1 in quarto.
2. Le Nevfiene Livre *Damadis* de Gavle tradvit Despagnol en Francois par C. Colet Chambenois, angvel sont contens les gestes de Doncois, Don floriser de Nignee, sur nome le Scheyalier de la Bergene a Anvers 1561. 1 in quarto.
3. Le settieme livre de Amadis de Gavle Missen Francois parte signeur des Essais, Historie de Grece surnomme dela belle A. Anvers 1561. 1 in quarto.
4. Le premier livre D'Amadis de Gavle, gyvs furent les Rois Parinter et Perion et dv a Combat A. Anvers 1561. 1 in quarto.
5. Historie de la Gvere qvi cesst Pasce Entre les Venitiens de la Saincte ligve contre les Turces, contenant plusieurs le aux Exemples Piéte Chrestienne a Paris 1633. 1 in quarto.
6. La legende D'Charles Cardinal de Lorane a Rains 1576. 1 in quarto.
7. Harangue Faiete et Prenoncee de la Part DV Roi tres a Lyon 1573. 1 in quarto.
8. Les six livres de la Republique de J. Bodin, Angevin 1568. 1 in quarto.
9. Memoires de Jessat de France troisieme volume 1576. 1 in quatro.

10. Memoires de Bessat de France troisieme volume 1567. 1 in quarto.
11. Roland Furieux, compose premierement en rime Thuscane par Messie Loiiis Ariose a Paris 1552. 1 in quarto.
12. Historie le estat de France tant de la Republique quae de la Religion a Melidel* Boure 1576. 1 in octavo.
13. Memoires de 1 estat de France contenans les choses plus notables, faites et publiques tant par les catholiques que ceux dela Religion a Miledel* Boure 1576. 1 in octavo.
14. Discours sur les Moyens de Bien Goveiner et Intenir en bonne paix uri¹ Rogaume ou autre Principante 1576. 1 in octavo.
15. Historie d'un vogyage fait en la terre DV Bresil autrement dite Amerique contenant la navigation, 1578. 1 in octavo.
16. La vrajeet² Entriere Hïstorie des Trobles et Choses memorab, 1573. 1 in octavo.
- 18.³ Discours de Massacre de ceux de la Religion Reformee fait a Lion par les chatholiques Romains 1572. 1 in octavo.
17. Majens dables entreprises et mulites dv recrit et Bulle Dv Pape sixte contre le sereniss. Prince a Ambru 1586. 1 in octavo.
19. Response Christienne et tres necessaire en ce temps 1588. 1 in octavo.
20. Atheoma Chie ou Refutation des erreurs et detestables impietes des Atheistes Libertins 1582. 1 in octavo.
21. Response aux cinq premiers et principales de mondes 1546. 1 in quarto.
22. Le quatrieme Livre D'Amadis de Gavle a Anvers 1561. 1 in quarto.
23. Discours de la Religion des Anciens Romains de la Castramentation et discipline Militaire, figuris adornatus 1565. 1 in quarto.
24. Discours politiques et militaires du Siegneur de la Nove a Basle 1587. 1 in quarto.

(56. oldal.)

X. †

Sub hac Littera X † contintur (igy1) Libri Italici.

1. De la letere familiari del Sig. Torquato Tasso novamente recolte a date in luce in Bergamo 1583. 1 in quarto.
2. De la Religione Cherstiane contra les Athes, Pagens etc. 1531. 1 in quarto.
3. Histor. D'Italia Mi. M. Francesco Gvicciardini 1580. 1 in quarto.

¹ Talán: *ur*

² Talán: Traiect1

³ A számozás az eredetiben fölcserélvel

4. Cancionero General, quae contienat muchas obras etc. 1583. 1 in quarto.
 5. La famosa historia de gli inviti Cavelieri don suo fratello. 1 in quarto.
 6. Letere Volgari scrite in diversae materiae 1551. 1 in quarto.
 7. D. Inchel Terrae Figlivolo de Redore dvarido 1559. 1 in quattro.
- Ezeken kívül francia, illetve olasz vonatkozású könyvek, melyek

Boldizsár szerzeményei lehetnek, a következők:

(14. oldal.)

Joannis Tili Commentaria de rebus Gallicis, Frankfurt 1589, folio.

(15. oldal.)

P. Bernardi Sacco: De Italiarum rerum varietate libri 10, de populorum vetustate, 1588, folio.

(18. oldal.)

Georgii Ebohoff: Rerum in Gallia gestarum, 1577. 8-vo.

A fent felsorolt francia könyvek az 5. számú kivételével, mind Boldizsár szerzeményei lehetnek. Az olaszok szintén.

Ekkor még a könyvtárban 41 kézirat is volt.

A 125 folio oldalas könyvjegyzék 2852 művet sorol föl, melyek túlnyomó többsége természetesen latin nyelvű.